

פיוטי ההושענא של ר' שלמה סולימן אלסנג'ארי ויחסם לפיוטי ההושענא של רב סעדיה גאון

א

פיוטי ההושענא נועדו להיאמר בימי חג הסוכות מפי החזן ומפי קהל המתפללים בשעה שהם סובבים את בימת בית הכנסת ובידיהם ארבעת המינים. שמם של הפיוטים נקבע על פי מילות הענייה של הציבור המופיעות בהם בתדירות רבה – "הושע נא". להערכת החוקרים סוג הפיוט 'הושענא' קדום ביותר, ויוסף היינמן אף סבר שמוצאו איננו בבית הכנסת, אלא בליטניות שהיו נאמרות בבית המקדש בעת שהוקף המזבח שבע פעמים ביום הערבה.¹

פיוטי ההושענא הנם עקרונית סוג פיוט פשוט. הם מיוסדים על פנייה לאל באחד מכינויו, המתלווה לקריאה "הושע נא" ("לְמַעַן אֶלְהִינּוּ הוֹשֶׁעַ נָא"), על פנייה לאל בשם אחת ממידותיו ועל הקריאה "הושע נא" ("לְמַעַן אֶמְתֶּן הוֹשֶׁעַ נָא" [דוידזון ל. 1152],² או על ציון אחד מכינוייה של כנסת ישראל המתחננת לישועתה ("אֲנִי חוֹמָה הוֹשֶׁעַ נָא" [א. 1829]).³ פשטותו הבסיסית של סוג הפיוט התמידה לאורך תקופות

* מחקר זה נערך במסגרת מפעל ההדרה המדעית של פיוטי ר' שלמה סולימן אלסנג'ארי, יזמה הנתמכת בנדיבותה של הקרן הלאומית למדע. אני מודה לפרופ' שולמית אליצור, המפקחת המדעית של המחקר, על שקראה את המאמר והאירה עיניי בהערותיה.

1. י' היינמן, 'ההושענות – שרידים של דפוסי פיוט קדומים', תרביץ ל, תשכ"א, עמ' 357-369 (= הג"ל, עיוני תפילה, ירושלים תשמ"א, עמ' 135-147). הליטניות הן תפילות שיסודן הוא משפט החוזר על עצמו פעמים רבות, כשרוב מילותיו נשארות בהווייתן ורק מילה או שתיים ממנו מתחלפות במילים נרדפות, דוגמת: "עננו אבינו עננו, עננו בוראנו עננו, עננו גואלנו עננו" וכו'. הליטניות מלוות תהלוכות דתיות, והן אופייניות למעמדים של אבל, תחנונים ותשובה. לסקירה ממצה של פיוטי ההושענא ותולדותיהם ראה: ע' פליישר, שירת הקודש העברית בימי הביניים, ירושלים 1975, עמ' 254-256, ושם על פי המפתח, ערך 'הושענא'.

2. ראה: י' דוידזון, אוצר השירה והפיוט: מזמן חתימת כתבי הקודש עד ראשית ההשכלה ג, ניו יורק 1930, עמ' 52. סימוני הפיוטים המופיעים במאמר מתייחסים לספר זה.

3. י' דוידזון, אוצר השירה והפיוט: מזמן חתימת כתבי הקודש עד ראשית ההשכלה א, ניו יורק 1924, עמ' 84.

היצירה השונות של הפייטנות המזרחית. פייטני ארץ ישראל הקלסיים אמנם השתדלו במידה רבה להמיר את ההושענות הקדומות, שהיו מופלגות בצניעותן, בהושענות מפותחות יותר,⁴ אך גם הושענות אלו שמרו בדרך כלל על אופיין הסטראוטיפי העקרוני: כל אחת ממחרוזות הפיוט חוזרת על תוכנה של קודמתה, ורק ממירה ממחרוזות למחרוזות מרכיבי תוכן מתוך רשימה נתונה. כאלו הן ההושענות שביסודן הדפוס "פְּהוֹשְׁעָתָּ... פֶּן הוֹשַׁע נָא" ("פְּהוֹשְׁעָתָּ אֱלִים בְּלוֹד עַמְּךָ / בְּצִאתְךָ לְיִשְׁעַ עַמְּךָ / פֶּן הוֹשַׁע נָא" [כ. 110];⁵ ההושענא המפרטת את מכלול המושאים שבהם מתבקשת לחול ישועת האל ("אֲדָם וּבְהֶמָּה הוֹשַׁע נָא / בְּשֶׁר וְרוּחַ וְנֶשֶׁמָה הוֹשַׁע נָא" [א. 1165]),⁶ או ההושענא המצרפת למושאים שבהם אמורה לחול ישועת האל את מגוון הסכנות האורכות להם ("אֲדָמָה מְאָרֶר הוֹשַׁעֲנָא / בְּהֶמָּה מְשַׁפֵּלֶת הוֹשַׁע נָא" [א. 1198]).⁷ דומה להן עקרונית גם ההושענא 'למען תמים בדורותי' (ל. 1159),⁸ שכבר מצרפת כמה מרכיבים בכל אחת ממחרוזותיה: ציון אחד מגדולי האומה שבזכותו מתבקשת ישועה לישראל, פרק מתולדות חייו הנוגע לענייני המים, בקשת ישועה לכנסת ישראל המופיעה בכל מחרוזת באחד מכינוייה, והעשרת הענייה 'הושענא':

לְמַעַן תָּמִים בְּדוֹרוֹתָיו
הַנִּמְלֹט בְּרֵב צַדִּיקוֹתָיו
מִצָּל מִשְׁטָף בָּבוֹא מִבּוֹל מִים
לְאִם אֲנִי חוֹמָה
הוֹשַׁע נָא וְהוֹשִׁיעַ נָא אֲבִינוּ אֶתָּה

ארבע הושענות אלו כבר מפותחות יחסית גם מן הצד הצורני: שלוש מהן חרוזות, האחרונה שבהן מיוסדת על אקרוסטיכון משוכלל יחסית (תשר"ק) ובשתיים מהן (הראשונה והאחרונה) משמשות מילות קבע ("כהושעת", "למען" ו"מים"). שתי

4. תקופת הפייטנות המזרחית הקלסית הייתה בין המאה השישית למאה השמינית לספירה.
5. י' דוידזון, אוצר השירה והפיוט: מוזמן חתימת כתבי הקודש עד ראשית ההשכלה ב, ניו יורק 1929, עמ' 466.
6. י' דוידזון (לעיל, הערה 3), עמ' 55.
7. י' דוידזון (לעיל, הערה 3), עמ' 57. עם זאת, ייתכן שדווקא הושענא זו קדומה מאוד, שכן אין היא מחורזת.
8. י' דוידזון (לעיל, הערה 2), עמ' 53. ארבע ההושענות האחרונות מיוחסות באופן מסורתי לגדול פייטני ארץ ישראל, ר' אלעזר בירבי קיליר, והן מופיעות בכל מחזורי התפילה האשכנזיים. אמנם צריך לומר שייחוסים אלה אינם ודאיים כלל, ועניין זה דורש עוד בירור מעמיק. לפי שעה ראה: ד' גולדשמידט וי' פרנקל (מהדירים), מחזור סוכות שמיני עצרת ושמחת תורה לפי מנהג בני אשכנז לכל ענפיהם, ירושלים תשמ"א, עמ' 169-206, ושם במבוא עמ' לט-מא.

פיוטי ההושענא של ר' שלמה סולימן אלסנג'ארי ויחסם לפיוטי ההושענא של רב סעדיה גאון

הושענות אלו כבר אינן מתעצבות כגוש אחד של טורי שיר, אלא בנויות מחרוזות בנות שניים וארבעה טורים.⁹

מגמת פיאורם ופיתוחם של פיוטי ההושענא התמידה גם בתקופת הפייטנות המזרחית המאוחרת (מן המאה התשיעית עד למאה השתים עשרה).¹⁰ שניים מפייטניה המוקדמים של התקופה, רב סעדיה גאון ור' שלמה סולימן אלסנג'ארי,¹¹ העמידו כל אחד מחזור הושענות מפואר. מחזור ההושענות של רב סעדיה גאון נשתיר בידינו בהיקפו המלא בסידור רב סעדיה גאון.¹² הגאון אמנם לא חתם את שמו בהושענות שיצר, אך מחקר הפיוט מניח כי ההושענות המופיעות בסידורו הן מעשה ידיו, וסממניהן הסגנוניים של כמה מן ההושענות אכן מאשרים הנחה זו.¹³ מחזור הושענותיו של ר' שלמה סולימן, לעומת זאת, הגיע אלינו מן הגניזה הקהירית קרעים קרעים, וקרוב לוודאי שחלקים משמעותיים ממנו אבדו מאתנו לפי שעה.¹⁴ שרידי המחזור הנדפסים בזה משיבים אפוא לאוצר התפילה והפיוט של קהילות ישראל בימי הביניים פיוט שנעלמו ממנו לפני כאלף שנים.

9. המבנה המורכב של הושענות אלו הביא את ע' פליישר (לעיל, הערה 1, עמ' 256) לכלל ההשערה כי הן לא נוצרו כפיוטי תהלוכה, שהלוא קשה להניח שהקהל ישכיל לשוררן על פה בשעה שארבעת המינים בידיו, אלא כפיוטי סיום לטקסי ההקפות. זהו אכן תפקידן של שתי ההושענות הנידונות במנהגי התפילה הרווחים.

10. לתקופת הפייטנות המזרחית המאוחרת ומאפייניה ראה: ע' פליישר (לעיל, הערה 1), עמ' 279-329.

11. לפייטנותו של רב סעדיה גאון ראה: ע' פליישר, 'מקומו של רב סעדיה גאון בתולדות השירה העברית', פעמים 54, תשנ"ג, עמ' 4-17, ובמונוגרפיה: י' ברודי, רב סעדיה גאון, ירושלים תשס"ז, עמ' 109-130. לפייטנותו של ר' שלמה סולימן אלסנג'ארי ראה: ע' הכהן, קדושתאותיו של ר' שלמה סולימן אלסנג'ארי למועדי השנה א-ב, חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשס"ד. להערכתו של ר' שלמה סולימן היה בן דורו המבוגר של רב סעדיה גאון, ואם כן, סביר שפעל ברבע האחרון של המאה התשיעית וברבע הראשון של המאה העשירית. ראה: שם, א, עמ' 222-240.

12. ראה: י' דוידזון ואחרים (מהדירים), סידור רב סעדיה גאון, ירושלים תש"א, עמ' רלז-רנב, ושם בנספחים, עמ' שצג-שצה.

13. למאפיינים הסגנוניים של פייטנותו של רב סעדיה גאון ראה: מ' זולאי, האסכולה הפייטנית של רב סעדיה גאון, ירושלים תשכ"ד, עמ' יט-מ. יש לציין, כי זולאי עצמו פקפק בייחוסן של כמה מן ההושענות המופיעות בסידור רב סעדיה גאון. ראה שם, עמ' מד.

14. פיוטיו של ר' שלמה סולימן לא הגיעו למחזורי התפילה האירופיים. חלק מזערי מהם שרד במנהגי תפילה נידחים, דוגמת מחזור תפילתם של יהודי כפא (חצי האי קרים). ראה: ע' הכהן, 'לשאלת תפוצת קדושתאותיו של ר' שלמה סולימן אלסנג'ארי ולתולדות מחקר פייטנותו', מחקרי ירושלים בספרות עברית כא (ספר זולאי), תשס"ז, עמ' 47-89.

ב

תחילה עלינו לברר אלו מן ההושענות שיוחסו לר' שלמה סולימן במפעל לחקר השירה והפיוט בגניזה על שם עזרא פליישר שליח האקדמיה הלאומית למדעים, והמוהדרות במסגרת מאמר זה, אכן ראויות להימנות בוודאות בין יצירותיו של הפייטן. שלוש מן ההושענות (סימנים 2, 5 ו-11) חתומות "סולימן", שהיא חתימה אופיינית לר' שלמה סולימן, ואין לפקפק בייחוסן לפייטן.¹⁵ אמנם בשתיים מן ההושענות החתימה אינה שלמה: מן ההושענא "[...] לבסרם בבסורות ארבע" (סימן 5) שרדו רק שלוש וחצי מחרוזות החתומות "[...]ימן", אך דומה כי די בשריד זה כדי לייחס את ההושענא לר' שלמה סולימן.¹⁶ בהושענא "הושענא סוכת מרום מראשון" (סימן 2) החתימה העולה היא "סולימן", אך סבירה ביותר ההנחה שהמחרוזות הפותחת באות יו"ד נשמטה מן המעתיק וש במקור היו בהושענא שש מחרוזות ולא חמש בלבד.

הושענא נוספת, "הושענא אחרית מגיד מראשית" (סימן 1), ניתנת לייחוס ודאי לר' שלמה סולימן בזכות כותרתה "הושענא ללמנגארי (!) ליום ראשון". נראה שהמעתיק לא הכיר את כינויו של הפייטן – "אלסנג'ארי", והעתיק בטעות מכתב יד שהיה לפניו "ללמנג'ארי". מכל מקום, הכותרת "ללסנג'ארי", שמשמעה: פיוט המיוחס לר' שלמה סולימן אלסנג'ארי, היא כותרת אופיינית ביותר בכתבי היד של הגניזה הקהירית לפיוטי ר' שלמה סולימן.

ההושענא "אנא אל בורא ארץ ושמים" (סימן 12) החתומה "שלמה", ראויה אף היא להתייחס לר' שלמה סולימן. אמנם החתימה "שלמה" כשלעצמה אין די בה בכדי לייחס פיוט לר' שלמה סולימן, אך העתקתה של ההושענא בכתב יד המחזיק הושענות המיוחסות בוודאות לר' שלמה סולימן (כ"י קיימברידג', ספריית האוניברסיטה TS H 18.15a) מגבירה את סבירות ייחוסה לפייטן.

ייחוסן של שאר ההושענות לר' שלמה סולימן מסופק יותר. ההושענא "למען אב ובניו באו ארבעה" (סימן 4) ראויה להתייחס מספק לר' שלמה סולימן בזכות פרט תבניתי: הטור הרביעי הרפריני בכל מחרוזות של ההושענא הוא "בְּחִגִּיתָ יָמִים אֲרָבָעָה", תופעה שמצאנו דוגמתה בשלוש מבין ההושענות המיוחסות לבטח לפייטן (סימנים 2, 5 ו-11). כיוצא בה ההושענות "למען איומה ייחודך לא ממישה" (סימן 6) וההושענא "למען אב הו[ל]יד ששה" (סימן 9) שבה הטור הרביעי הרפריני בכל מחרוזות הוא "בְּחִגִּיתָ יָמִים שֶׁשָּׁה", אלא שבהושענא זו צירף הפייטן את הטור הרביעי בכל מחרוזות

15. ראה: ע' הכהן (לעיל, הערה 11) א, עמ' 111.

16. להערכה זו מסייעת העובדה שהטור הרביעי הרפריני במחרוזות ההושענא הוא "הוֹשִׁיעֵנוּ בְּחִגִּיתָ יָמִים אֲרָבָע", תופעה אופיינית במיוחד להושענותיו של ר' שלמה סולימן.

פיוטי ההושענא של ר' שלמה סולימן אלסנג'ארי ויחסם לפיוטי ההושענא של רב סעדיה גאון

לסדר האקרוסטיכוני, והקדים לטור הרפריני פעלים הפותחים באות הנצרכת, כגון "הָלֵנו", "חֲלֵץ" וכן הלאה.

ייחוסן של שלוש הושענות נוספות לר' שלמה סולימן מסופק עוד יותר. ההושענות "[...] כהלכו חזו מקום ישישי" (סימן 3)¹⁷ ו"הושענא אהובים מחמשי יום חג" (סימן 7) עשויות להתייחס לפייטן רק מכוח העובדה שהן מועתקות בכתבי יד (כ"י בירמינגהם, ספריית סלי אוק קולג', אוסף מיטווק 15, וכ"י קיימברידג', ספריית האוניברסיטה TS H 18.15a) שבהם מועתקות הושענות המיוחסות בוודאות מסוימת לר' שלמה סולימן. כיוצא בהן ההושענא "הושענא אגודים יחד לך לחכות" (סימן 10), המועתקת בכ"י פריס, אוסף מוצרי MC IV 392, בצדה של הושענא המיוחסת בוודאות לר' שלמה סולימן.

הושענא נוספת ששמו של ר' שלמה סולימן נקשר בה היא "את שפר ושפל" (סימן 8).¹⁸ להערכתי אין לייחס הושענא זו לפייטן בהיעדר כל אות מרמז לייחוס, פרט לסמיכותה של ההושענא בכתב יד אחד (כ"י קיימברידג', ספריית האוניברסיטה TS 10H 4.5) להושענא שאף היא יוחסה לר' שלמה סולימן רק מספק. מחמת ספק ספיקא זה לא נכלול את ההושענא "את שפר ושפל" בדיון שלהלן.

ההושענא "למענך אל שדי" (סימן 13) מיוחסת בכותרת אחד מכתבי היד לפייטן 'שלמה'. מכיוון שההושענא מופיעה גם בכתב יד המחזיק את הושענותיו של הגאון,¹⁹ ומכיוון שקיימת זיקה מובהקת בין הושענות אלו והושענותיו של ר' שלמה סולימן, יש לשקול את האפשרות שההושענא "למענך אל שדי" נכתבה בידי ר' שלמה סולימן. מכל מקום, מכיוון שמדובר בהושענא סטראוטיפית לחלוטין שלא ניכרים בה סממני ייחוד כלשהם, לא נכלול גם אותה בדיון שלהלן על טיב הושענותיו של ר' שלמה סולימן.

ג

בין שלושה עשר פיוטי ההושענא שיוחסו ברמות שונות של ביטחון לר' שלמה סולימן, ניתן להבחין בשתי קבוצות של פיוטי הושענא שקיים צד ברור של זהות בתבניתם. לקבוצה האחת יש לשייך את חמשת הפיוטים שהטור הרביעי הרפריני בכל אחת ממחרוזותיהם הנו מדגם "הושיענו בחגיגת ימים" וכו' (סימנים 2, 4, 5, 6, 9 ו-11),

17. אמנם בהושענא זו ניכר חוסר סדירות מבנית, תופעה שאיננה שכיחה בפיוטיו של ר' שלמה סולימן.

18. בפיוט זה המספר את תולדות העולם וישראל ואיננו כולל בקשת ישועה, אין כלל סממנים אופייניים לפיוטי הושענא. לולא הכותרת שבראשו – "הושענא" – לא ניתן היה להעלות על הדעת שהוא נמנה עם פיוטי ההושענא.

19. כ"י ניו יורק, ספריית ביהמ"ל ENA 2570.13 (להלן: כ"י ב).

בעוד שלקבוצה האחרת יש לשייך שלוש הושענות שמשותפות להן מילות הקבע "הושענא" לפני כל טור ראשון במחרוזות הפיוט, ו"ביום הראשון / חמישי / שביעי" לפני כל טור שני במחרוזות הפיוט (סימנים 1, 7 ו-10).

הניתן לציין מאפיינים מובהקים בהושענותיו הבטוחות של ר' שלמה סולימן, בהנחה שהפייטן אכן הצליח לפתח סממנים ייחודיים כלשהם בסוג פיוט הנוטה מטבעו אל הסטראוטופיות? ראשית ניתן להבחין בהושענות בחיבתו של הפייטן לקישוטי תבנית, כמילות קבע וכטורים רפריניים.²⁰ בשלוש מהושענותיו הפך הפייטן את הטור הרביעי שבכל מחרוזת לטור רפריני: בהושענא "הושענא סוכת מרום מראשון" (סימן 2) – "וְהוֹשִׁיעֵנוּ בְּלִקְיַחַת יוֹם רִאשׁוֹן", בהושענא "[...] לבסרם בבסורות ארבע" (סימן 5) – "וְהוֹשִׁיעֵנוּ בְּחִגְיַת יָמִים אֲרָבָעָה" ובהושענא "הושענא סופרי ימי בראשית שבעה" (סימן 11) – "וְהוֹשִׁיעֵנוּ בְּחִג יָמֵי שְׁבָעָה". בשלוש הושענות נוספות שיוחסו לפייטן מספק (סימנים 4, 6 ו-9) מופיע הטור הרפריני: "בְּחִגְיַת יָמִים אֲרָבָעָה/חֲמִשָּׁה/שֶׁשָּׁה",²¹ ובהושענא "אנא אל בורא ארץ ושמים" (סימן 12) הטור הרביעי בכל מחרוזת הוא: "וּבְעֶבְרוֹ אֶל תִּמְנַע מַיִם". הטור הרביעי הרפריני המופיע בכל אחת מן ההושענות הללו, גרם לכך שהן נחרזות לכל אורכן בחרוז אחד בלבד, אף שהן נחלקות למחרוזות מרובעות טורים. פיוטים שמחד גיסא נחלקים למחרוזות, אך מאידך גיסא הנם חד-חרוזיים, מצויים בתקופת הפייטנות המזרחית המאוחרת,²² והנם נדירים מאוד בתקופות פיוט קדומות יותר.

בהושענות המיוחסות לבטח לר' שלמה סולימן בולטת גם חיבתו למילות קבע. בהושענא "הושענא אחרית מגיד מראשית" (סימן 1) באות מילות הקבע "בְּיוֹם הָרִאשׁוֹן" בראש כל טור שני של ההושענא. בראש כל מחרוזת ההושענא "[...] לבסרם בבסורות ארבע" (סימן 5) באה מילת הקבע "אָנָּא", והוא הדיון בהושענא "הושענא סופרי ימי

20. לסגנון יצירתו של ר' שלמה סולימן ולשימושו השכיח בקישוטי תבנית ראה: ע' הכהן (לעיל, הערה 11) א, עמ' 109-127. אמנם, עלינו לזכור כי סוג הפיוט הושענא, מעצם אופיו הסטראוטופי, נוטה אל השימוש השכיח בקישוטי התבנית לסוגיהם. אגב, לא בלתי-משמעותית היא התופעה שכל ההושענות המיוחסות לר' שלמה סולימן בנויות ממחרוזות מרובעות טורים, בעוד שבין הושענותיו של הקילירי מצאנו הושענות חד-חרוזיות או כאלה שמחרוזותיהן דו-טוריות. יש בתופעה כדי להצביע על מהלך התקבעותה של המחרוזת המרובעת כדפוס התבנית הבסיסי בתקופת הפייטנות המזרחית המאוחרת.

21. בהושענא "למען אב ובניו באו ארבעה" (סימן 4) הטור "בְּחִגְיַת יָמִים אֲרָבָעָה" מלווה בטור רפריני נוסף – "הָאֵר פְּנִיךָ וְנִשְׁעָה", כך שבכל מחרוזת מרובעת מופיעים שני טורים רפריניים!

22. בדרך כלל מדובר בפיוטים בעלי רפרינים. ראה לעניין זה: ע' פליישר, 'עיונים בשירתו של רב האיי גאון', בתוך: צ' מלאכי (עורך), שי להימן: מחקרים בספרות העברית של ימי הביניים מוגשים לא"מ הברמן (הימן הירושלמי), ירושלים תשל"ז, עמ' 265-266; ש' אליצור (מהדירה), פייטן בעידן של מפנה: ר' יהושע בר כלפה ופיוטיו, ירושלים תשנ"ד, עמ' 95-97.

פיוטי ההושענא של ר' שלמה סולימן אלסנג'ארי ויחסם לפיוטי ההושענא של רב סעדיה גאון

בראשית שבעה" (סימן 11), על פי אחד מכתבי היד. גם בהושענות המיוחדות לפייטן מספק שכיחות מילות קבע: "לְמַעַן" בהושענות ליום רביעי, ליום חמישי וליום שישי של סוכות (סימנים 4, 6 ו-9), "בְּיוֹם הַשְּׁלִישִׁי", "בְּיוֹם חֲמִישִׁי" ו"בְּיוֹם שְׁבִיעִי" בהושענות שתוקנו לימים אלו (סימנים 3, 7 ו-10), ו"אֶנָּה אֵל" ו"זְכוֹר" בהושענא "הושענא אל בורא ארץ ושמים" (סימן 12). ראוי לציין שהשימוש בסיומות מקראיות, קישוט תבנית שהשתלט על כל חלקה טובה בפייטנות העברית בתקופתה המזרחית המאוחרת,²³ איננו רווח מאוד בהושענות שלפנינו. הוא מיוצג באופן לא עקיב לחלוטין רק בשתי הושענות "הושענא אחרית מגיד מראשית" (סימן 1) ו"[...] כהלכו מקום חזי ישישי" (סימן 3).

מקצת מתופעות הלשון השכיחות בפיוטי ר' שלמה סולימן נוכחות גם בהושענות שלפנינו, אך מדובר בתופעות לשוניות האופייניות לכל פייטני התקופה המזרחית המאוחרת ואין הן ייחודיות לר' שלמה סולימן,²⁴ כגון השימוש השכיח במשקלים קטלון וקטלון – "רַפְּשׁוֹן" (סימן 2, טור 5), "רַחֲשׁוֹן" (שם, טור 19) ו"חַפְּשׁוֹן" (שם, טור 17).

ככלל צריך לומר שלשונן וסגנוןן של רוב ההושענות שלפנינו הם דוגמה נאה למיטבה של השירה העברית בתקופת הפייטנות המזרחית המאוחרת. לשונן של ההושענות נוחה וקולחת. אין היא נוהה אחר צורות לשון חריגות ומתמיהות כמצוי בפייטנות הארץ ישראלית הקלסית, אלא משתמשת במתינות בחידושים של לשון הפיוט שנתקבעו במורשת הפייטנות המזרחית לדורותיה. מדרשי חז"ל הנזכרים בהושענות שלפנינו אינם דרשות מפולפלות ונדירות המוכרות רק ללמדנים מנוסים, אלא דרשות שכיחות שיש להניח כי רוב הציבור הכירן ושמה לפגשן בין טורי הפיוט.

תוכני ההושענות שלפנינו אינם מציגים חידושים משמעותיים. יש בהושענות בקשות חוזרות ונשנות לגאולה, לפדות מחשכת הגלות ולבניין בית המקדש, ותפילה לאבדנם של שונאי ישראל. מעניינות הן ההושענות הקושרות בין מספרו של היום המסוים בחג הסוכות שבו נועדו להיאמר, ובין אירועים בחייהם של אבות האומה. ביום השלישי של חג הסוכות מועלה זכרו של יעקב אבינו, שהשלישי בבניו נבחר לעבודת ה', ושציווה (גם) את השני והשלישי שבמחנות שליחיו ההולכים אל עשו אחיו לציין בפני עשו את תקוותו לפיוס ולאחווה (בראשית ל"ב, כ-כא). הימים הרביעי, החמישי, השישי והשביעי של חג הסוכות (סימנים 4, 6, 9 ו-11) נקשרים בנח, שבא אל התיבה הוא ושלוש בניו (בראשית ז', ז), באברהם, על שום שהלך לעקוד את בנו בחבורה מרובעת (אברהם, יצחק ושני הנערים – בראשית כ"ד, ג), שהיה מעורב במלחמת ארבעת המלכים וחמשת

23. ראה: ע' פליישר (לעיל, הערה 1), עמ' 288.

24. לסגנון השירה האופייני לפייטנות המזרחית המאוחרת ראה: ע' פליישר (לעיל, הערה 1), עמ' 322-329. ללשון שירתו של ר' שלמה סולימן ראה: ע' הכהן (לעיל, הערה 11), א, עמ' 151-

המלכים (שם י"ד), שהוליד שישה בנים מקטורה (בראשית כ"ה, א-ב) ושהעמיד שבע כבשות לאות ברית עם אבימלך (שם כ"א, כח-לא). הימים הללו נקשרים אף ביצחק, שניצל משחיטה על ידי מלאך המתכסה בארבע כנפיים (שם כ"ב, יא-יב), שהיה בן לאב שביקש שסדום לא תושמד גם אם יחסרו בה חמישה צדיקים מחמישים (שם י"ח, כח), שנגלה לו מלאך בעל שש כנפיים בעת העקדה (שם כ"ב, יא-יב), שעל הולדתו בושר אברהם כניסיון השביעי מעשרת ניסיונותיו ושברכת תחייתו ("מחיה מתים" לאחר העקדה) נקבעה בין שבע ברכות העמידה בשבתות ובימים טובים. אותם ימים גם נכרכים ביעקב, שהיה אב לארבעה בכורים (ראובן, יוסף, דן וגד), שנעשו לו חמישה נסים כשנמלט מעשו אחיו,²⁵ שחצה את בניו ושישה מהם שָׁם עם לאה (שם ל"ג, ב) ושהשתחוה שבע פעמים לפני עשו (שם, ג). דמויות נוספות הנקשרות לימים הרביעי, החמישי, השישי והשביעי של חג הסוכות הן יוסף שהעניק ארבע ידות מן התבואה לאריסים המצריים (שם מ"ז, כד) ושהציג לפני פרעה חמישה מאחיו (שם, ב), ומשה, שכתב ארבעה לוחות (ראשונים ושניים), שהוריד לישראל תורה מחומשת חומשים, שנקרא להר סיני אחר שכוסה ההר שישה ימים בענן (שמות כ"ד, טז), שהוא הנאמן משבעת הרועים (ראה: שיר השירים רבה פרשה ח ג) ושנקרא להר סיני ממרומים שבעה ביום השביעי לכיסוי ההר בענן (שמות כ"ד, טז). אהרן נזכר אף הוא בקשר לימים הרביעי, השישי והשביעי של החג, על שום ששימש בארבעה טורים (החושן), שהדליק ושערך את מגורת הזהב שהיו שישה קנים יוצאים מצדיה (שם כ"ה, לב), ושצאצאיו הכוהנים הגדולים הופרשו ללשכה שבעה ימים לפני יום הכיפורים (יומא פ"א מ"א). חותמים את סדרת הדמויות פינחס הכהן וארבעת המרגלים הכשרים (יהושע, כלב ושני מרגלי יהושע), דוד המלך שכונן את 24 משמרות הכהונה (דה"א ט', כב-כג), אליהו הנביא שציווה במעמד הר הכרמל למלא ארבעה כדי מים (מל"א י"ח, לד), ובני צֵם ישראל כולו, שהקריבו ביום החמישי לחנוכת המשכן חמישה כבשים (במדבר ז', מא), ששפטו גנב שטבח ומכר שה לשלם פי חמישה ממחירו (שמות כ"א, לו), ששישה משמותם היו חקוקים על כל אחת מאבני השוהם שהיו על כתפות האפוד של הכוהן הגדול (שם כ"ח, ט-יב), ושעתה הם מתפללים לקב"ה ביום השביעי של חג הסוכות. מעניינות גם ההושענות המונות רשימות מקיפות של חמישיות מקראיות, תוך יצירת זיקה בינן ובין חג הסוכות (סימן 7), וההושענות המונות שביעיות שונות הנקשרות לחג הסוכות. מיוחדת היא ההושענא "אנא אל בורא ארץ ושמים" (סימן 12) שנועדה ליום הושענא רבה וכוללת תחינה על הגשם. ההושענא, שרק חלקה הראשון שרד בידינו, מונה שורה של דמויות מקראיות שפרט מקורות חייהן נוגע לענייני המים, ושכזכותן אנו מקווים לברכת הגשם. הפייטן מזכיר את אדם הראשון, שהונעם בעצי גן העדן שותי

25. איני יודע מה מקורו של מדרש זה.

פיוטי ההושענא של ר' שלמה סולימן אלסנג'ארי ויחסם לפיוטי ההושענא של רב סעדיה גאון

המים, את נח שהוכנס לתיבה מפני מי המבול, את אברהם שהגיש מים למלאכים שהתארחו באוהלו ואת יצחק ששב וחפר את בארות המים שכרה אברהם. בצד דמויות אלו מונה הפייטן פרטים הנוגעים למים ממלאכתו של האל בבריאת שמים וארץ. לפנינו אפוא לקט הושענות המייצג נאמנה את מלאכת השירה של הפייטנים בני עידנה המאוחר של שירת הקודש העברית במזרח. אין בהן חידושים מופלגים בלשונן ובתוכן, אבל הן מעלות בלשון קולחת ונלבבת תחינה לגאולת האומה, ומונות סדרות נושאים הנקשרים במיומנות לענייניו של חג הסוכות.

ד

נושא הזוקק תשומת לב מיוחדת הנו שאלת היחס שבין סדרת הושענותיו של ר' שלמה סולימן וסדרת הושענותיו של רב סעדיה גאון. סוגיית הזיקה החידתית שבין יצירתם של שני הפייטנים הועלתה כבר לפני למעלה משישים שנה על ידי מנחם זולאי, בעקבות גילוייה בגניזה הקהירית של סדרת יוצרות מופלאה לפרשות התורה. תבניותיה של סדרת יוצרות זו דומות לתבנית מערכות היוצר של ר' שלמה סולימן, אך לשונה אופיינית דווקא לסגנונו הייחודי של רב סעדיה גאון. שאלת הייחוס של מערכות היוצר הללו נעשתה סבוכה עוד יותר כשנתברר שהחתימות השכיחות בכמה ממרכיביהן הן "שלמה" ואף "שלמה סולימן".²⁶ חוקרי הפיוט העלו השערות שונות לביאור התופעה המוזרה, אך כיום מניח מחקר הפיוט כי מחבר סדרת היוצרות הוא אכן רב סעדיה גאון. פשר החתימות "שלמה" ו"שלמה סולימן" בפיוטי מערכת היוצרות המתוארת, לעומת זאת, נתון עדיין במחלוקת בין החוקרים.²⁷

26. ראה: מ' זולאי (לעיל, הערה 13), עמ' קמב-רט, וסיכום ממציא המחקר בעבודתי (לעיל, הערה 11), א, עמ' 230-232.

27. לדעות השונות ראה: מ' זולאי (לעיל, הערה 13), עמ' קמג, שגרס כי "שלמה" היה חזן ממכרי הגאון, שלא עמד לו כוחו היצירתי העצמי להעמיד מערכות יוצר ברמה ספרותית הולמת. ע' פליישר (לעיל, הערה 22, עמ' 246-247) ביאר בעקבות זולאי את היעדר החתימה בפיוטי רב סעדיה גאון, רב האי גאון ורבי שמואל הנגיד ואת תופעת החתימות הזרות בפיוטי שני הראשונים. רב סעדיה גאון, רב האי גאון ורבי שמואל הנגיד היו שלושת יוצרים פוריים, אך מעמדם החברתי היה רם מכדי שישמשו בעצמם כשליחי ציבור. לכך נהגו שלושת האישים למסור לידי שליחי הציבור פיוטים בחתימת שמם של החזנים. בשלב אחר של מחקריו נטה ע' פליישר (היוצרות בהתהוותם והתפתחותם, ירושלים תשמ"ד, עמ' 194) לסברה כי יוצרותיו של הגאון החתומים "שלמה" הנם בגדר "רפליקה" ליוצרותיו של ר' שלמה סולימן, ונועדו להדגים באוזני הקהל "איך נכתבים פיוטים בלשון צחה, ומה ראוי להביא כתפילה לפני מלך מלכי המלכים". בעבודתי (לעיל, הערה 11, א, עמ' 237-240) מועלית ההערכה, כי החתימה "שלמה סולימן" הבאה ביוצרותיו של הגאון מלמדת כי הפייטן ר' שלמה סולימן שימש תקופה מסוימת

הושענותיו של ר' שלמה סולימן דומות להושענותיו של הגאון בכמה היבטים.²⁸ בשבע הושענות הכלולות בסדרה השלישית של ההושענות שבסידורו של הגאון, כל טור רביעי הנו טור רפריני – "הושיענו בחגיגת יום אחד", "הושיענו בחגיגת ימים שנים" וכן הלאה.²⁹ תבנית זו מאפיינת, כפי שכבר נוכחנו, גם את הושענותיו של ר' שלמה סולימן. יתרה מזו, דרכו של ר' שלמה סולימן לקשר בהושענותיו בין מניינו של היום בחג הסוכות ובין פרטים מחייהם של אבות האומה, הוא גם מנהגו של הגאון בסדרת ההושענות הנידונה. לעתים אף נמצא קישור תוכני מובהק בין שתי סדרות ההושענות.

כחזנו של הגאון. הנחה זו נתמכת בראיות מתוך פיוטיו של ר' שלמה סולימן שהפייטן שימש גם כחזן בקהילתו. ראוי לציין כי להשערה זו רמז כבר י' טובי, פיוטי רב סעדיה גאון: מהדורה מדעית ומבוא כללי ליצירתו א, חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשמ"ב, עמ' 214.

28. בסידורו של הגאון נרשמו שלוש סדרות של פיוטי הושענא. לגבי שתי הראשונות כתב הגאון: "ואני רואה לרשום עֶשֶׂר אלף-ביתות [= הושענות הסדרות על פי אקרוסטיכון אלפביתי], חמש על 'הושענא' וחמש על 'ענה בהושענא', כדי שיאמרו בכל יום מן חמשת הימים שתיים מהן, וכשיהיה יום ערבה כלן יחד". ראה: י' דוידזון ואחרים (לעיל, הערה 12), עמ' רלט. אגב, מכאן שמנהגו של רב סעדיה גאון היה שלא לומר בשבת חול המועד סוכות פיוטי הושענא, בניגוד למה שמובא בשמו בכתבי פוסקים מאוחרים יותר (לסיכום קצר של העניין ראה: ערך 'הושענות', אנציקלופדיה תלמודית ח, ירושלים תשי"ז, עמ' תקלט). באשר לסדרת ההושענות השלישית הוסיף הגאון: "ורשמתי גם את הפרקים שאומרים כפי מספר כל יום" (י' דוידזון ואחרים, לעיל, הערה 12, עמ' רלט). בהמשך הוסיף הגאון עוד שתי הושענות ליום הושענא רבה, והקדים להן את השורות הבאות: "ולאנשי ארץ ישראל יש ביום הערבה עניות נוספות, ולאנשי בבל וזולתם מה שלא אמנה משום ריבוי, ואיני רואה לרשום דבר מזה משום אריכותו, מפני שאין מטרת הספר הזה לרשום בו פיטנות. אך את שתי ההוספות האלה שמצאתי רבים אומרים אותן, אני רואה לרשום" (שם, עמ' רנא; למנהגי אמירת ההושענות של הגאון ראה גם: ש' אליצור, 'הפיוטים במחזור ארם צובה', בתוך: מחזור ארם צובה: מבואות, ירושלים תשס"ח, עמ' 68-71. ליחסו של הגאון לאמירת פיוטים ראה: י' טובי, 'יחסו של רב סעדיה גאון לפיוט', בתוך: ש' אליצור ואחרים [עורכים], כנסת עזרא: ספרות וחיים בבית הכנסת: אסופת מאמרים מוגשת לעזרא פליישר, ירושלים תשנ"ה, עמ' 235-250). מכל מקום, אין לדעת האם בחלוקת פיוטי הושענא לשלוש סדרות הלך הגאון בעקבות דוגמה קדומה שניצבה לנגד עיניו. מכל הושענות שנקשרו בשמו של ר' שלמה סולימן לא מצאנו אלא אחת הדומה להושענות שבסדרתו הראשונה של הגאון – "למענך אל שדי" (סימן 13 להלן), ואף אותה אין לייחס לר' שלמה סולימן אלא מספק רב. קשה מאוד, אם כן, לקשור בין מנהג אמירת ההושענות שייסד הגאון ובין פיוטי הושענא של ר' שלמה סולימן, פרט לדמיון הסדרה השלישית של ההושענות שבסידורו להושענותיו של ר' שלמה סולימן, הנידון בפנים להלן.

29. ראה: י' דוידזון ואחרים (לעיל, הערה 12), עמ' רמו-רנא. לסדרה קדמה ההערה: "והפרקים שעונים בהם תבנה ציון בימינו אצמצם אותם, ה' לכל יום וליום השביעי ז', וכוונתו כי בהושענות לששת הימים הראשונים של סוכות יש חמש מחרוזות, ובהושענא ליום השביעי שבע מחרוזות.

פיוטי ההושענא של ר' שלמה סולימן אלסנג'ארי ויחסם לפיוטי ההושענא של רב סעדיה גאון

הגאון פייט בהושענא ליום החמישי של חג הסוכות:³⁰

אָנא זְכוּר תָּם נַעֲשׂוּ לוֹ נְסִים תְּמַשֶּׁה
וַיֵּצֵג מִבְּנֵי אֲחִים תְּמַשֶּׁה
וְשֵׁת לְנֹזֵר הַמַּחְלִיף תְּמַשֶּׁה³¹
וְהוֹשׁ <יַעֲנוּ> בְּתַגִּיגַת יָמִים תְּמַשֶּׁה

לעומתו מצאנו בהושענא ליום החמישי של חג הסוכות המיוחסת לר' שלמה סולימן:

לְ <מַעַן> יִשָּׁר נַעֲשׂוּ לוֹ נְסִים תְּמַשֶּׁה
כְּהִלָּךְ חַן[נָ]ה [וְ]עֶבֶד בְּאִשָּׁה
לְזָרְעוֹ הַמָּצָא נוֹשָׂא בְּדַרְיָשָׁה
בְּתַגִּיגַת יָמִים תְּמַשֶּׁה
מַצִּיג לְפָנַי שׁוֹר אֲנָשִׁים תְּמַשֶּׁה
נִחְנוּ רוּעֵי צֶאֱן הַשְּׁמִיעוּ לְלִחְשָׁה
שְׁשׁוֹן יִשְׁעֶךָ לְנִינִם הַגִּישָׁה
וְהוֹ <שִׁיעֲנוּ> בְּתַגִּיגַת <יָמִים תְּמַשֶּׁה> 20

מן הצד התוכני קשה לקבוע מהו כאן המקור ומהו חיקויו. אפשר שהגאון השתמש בהושענא של ר' שלמה סולימן וצמצם את תוכנו של שתי המחרוזות של הושענא של ר' שלמה סולימן למחרוזת אחת,³² אך ניתן להעלות על הדעת שר' שלמה סולימן השתמש בהושענא של רב סעדיה גאון והרחיב את מחרוזתו האחת לשתי מחרוזות שהראשונה שבהן עוסקת ביעקב והשנייה ביוסף.

מופלא עוד יותר דמיון התכנים שבין הושענא של הגאון ליום השביעי של סוכות (הושענא רבה) ובין הושענא של ר' שלמה סולימן ליום זה. אציג להלן את הדמיון שבין מחרוזות שתי ההושענות:

30. י' דוידזון ואחרים (לעיל, הערה 12), עמ' רמט.
31. לנזיר: כינוי ליוסף, על שום בראשית מ"ט, כו; דברים ל"ג, טז. המחליף חמשה: נראה שרומז לבראשית מ"ה, כב: "ולבנימן נתן שלש מאות כסף וחמש חלפות שמלת", ו"המחליף" כוונתו: המעניק חליפות.
32. אכן, החילוף התמוה של הנושא בין הטור הראשון (יעקב) לטור השני (יוסף) בהושענא של הגאון, אפשר שהוא מרמז על שימוש משני במקור רחב יותר שבו יוחדה לכל דמות מחרוזת משלה.

ר' שלמה סולימן	רב סעדיה גאון ³³
הוֹשֵׁעַ נָא < לְמַעַן בְּוֹשֶׁר [בו] לְנַסִּים שְׁבָעָה וְנִקְבָּעָה תַּחֲיִיתוֹ בְּחוֹתָ[מִי]ם [שְׁבָעָה] [ז] וְכָרִים הִילּוּלָךְ כָּל שְׁבָעָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ בְּחַג יְמֵי שְׁבָעָה]	אָנָּה זָכוֹר בֶּן יָחִיד בְּשִׁרְתּוֹ לִקְץ נָסִים שְׁבָעָה וְהוֹעֲלָה לְהָר שְׁבִיעִי לְהָרִים שְׁבָעָה שֶׁמַּח בְּמַצָּאוֹ מִים וַיִּקְרָא אוֹתָהּ שְׁבָעָה הוֹשֵׁעַ >עֲנוּ < בְּחַג >יָגַת < יָמִים שְׁבָעָה
הוֹשֵׁעַ נָא < יְלָדֵי הַשְּׁתַּחֲוָה [פְּעָמִים שְׁבָעָה] וְהוֹשִׁיעֵנוּ מִרוֹם מְרוֹן[מִי]ם שְׁבָעָה מֵאֶח בְּלָבוֹ תוֹעֲבוֹת שְׁבָעָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ בְּחַג יְמֵי שְׁבָעָה	אָנָּה זָכוֹר תָּם הַמְּשַׁתַּחֲוֶה אֶרְצָה פְּעָמִים שְׁבָעָה עַל שֵׁם יִפּוֹל צָדִיק וְקָם שְׁבָעָה צָרְפָתוֹ בְּשָׁנֵי שְׁבַע שְׁבָעָה וְרָעַב שְׁבָעָה הוֹשֵׁעַ >עֲנוּ < בְּחַג >יָגַת < יָמִים שְׁבָעָה
[אָ >נָא <] מְשׁוּעֵי בְּיוֹם שְׁבָעָה כְּהוֹשִׁיעָה עַל יַד רוּעָה נֶאֱמַן מְרוּעִים שְׁבָעָה וְנִקְרָאתָ לּוֹ בְּיוֹם הַשָּׁ [כִּי] עֵי מְמָרוּמִים שְׁבָעָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ בְּחַג יְמֵי שְׁבָעָה]	אָנָּה הַפּוֹדֵנוּ עַל יַד שְׁבִיעִי לְרוּעִים שְׁבָעָה הַמּוֹלִיכֵנוּ בְּמִדְּבָרֹת שְׁבָעָה הַסּוֹכְכֵנוּ בְּעֲנָנִים שְׁבָעָה הוֹשֵׁעַ >עֲנוּ < בְּחַג >יָגַת < יָמִים שְׁבָעָה

הדמיון שבין שתי ההושענות כולו אומר דרשני. בשתי ההושענות כינויו של יצחק, בעקבות מדרש פרקי דרבי אליעזר, הנו על שום שבשורת הולדתו הייתה ניסיונו השביעי של אברהם; כינויו של יעקב הנו על שום שהשתחוה שבע פעמים לפני עשו בעת שנפגשו, וכינויו של משה הנו על שום שהוא נמנה עם שבעת הרועים. אין צריך לומר, שבשתי ההושענות בא הטור הרביעי הרפריני "הוֹשִׁיעֵנוּ בְּחַג יָגַת יָמִים שְׁבָעָה" ושבשתייהן חרזו הפייטנים את ההושענא לכל אורכה במילת הקבע "שְׁבָעָה".

התכנים המשותפים לשתי ההושענות מקשים על ההכרעה מי מבין השניים חיקה את פיוט חברו,³⁴ אך נדמה שהתבנית המשוכללת של סדרת הושענותיו של הגאון מכוונת לכך שהוא פיתח ועיבד את הושענותיו של ר' שלמה סולימן. אף שקשה להעריך, כאמור, האם כל ההושענות הנדפסות להלן, המתאפיינות בטור רפריני דוגמת "והושיענו בחגיגת ימים" וכו', אכן ראויות להתייחס לר' שלמה סולימן, נדמה שאין לסדרת ההושענות הזו תבנית אחידה לחלוטין: ניכרים בה שינויים בטור הרפריני (למשל: "בחגיגת" [סימן 5] לעומת "בלקחת" [סימן 1]) ורשימת הדמויות המופיעות בכל אחד מפיוטי הסדרה איננה קבועה: יוסף (סימן 5) ואהרן (סימן 9) מופיעים בחלק מההושענות ונעדרים מן האחרות.

33. ראה: י' דוידזון ואחרים (לעיל, הערה 12), עמ' רנ-רנא.

34. אמנם נראה קצת שפיוטו של ר' שלמה סולימן היה לנגד עיניו של הגאון, שטרח להבהיר שיעקב השתחוה שבע פעמים לפני עשו על פי הפסוק "כי שבע יפול צדיק וקם" (על פי בראשית רבה פרשה עח ח, מהד' תיאודור-אלבק עמ' 926), אולי כנגד מדרשים שגרסו כי יעקב חטא כשהשתחוה לפני עשו אחיו, בניגוד לנבואה "ורב יעבד צעיר" (בראשית כ"ה, כג).

פיוטי ההושענא של ר' שלמה סולימן אלסנג'ארי ויחסם לפיוטי ההושענא של רב סעדיה גאון

יש גם לשים לב לפשטותן של מילות הקבע הפותחות כל אחת ממחרוזותיהן של ההושענות בסדרתו של ר' שלמה סולימן: "הושע נא", "אנא" או "למען". תבניותיה של סדרת ההושענות של הגאון, לעומת זאת, מעוצבות בקפידה ובסדירות רבה יותר. הטור הרפריני זהה בכולן בניסוחו ("והושיענו בחגיגת ימים" וכו') ורשימת הדמויות שבה קבועה: אברהם, יצחק ויעקב. הסדרה כולה מעוטרת במערכת מילות קבע המפותחת הרבה יותר ממילות הקבע שמשמשות בסדרתו של ר' שלמה סולימן, ומילות קבע אלו מופיעות בעקיבות בכל אחד מפיוטי סדרת ההושענות של הגאון: המחרוזת הראשונה נפתחת במילת הקבע "אנא" שלאחריה פנייה לאל, בדרך כלל בכינויו; המחרוזת השנייה נפתחת במילות הקבע המתייחסות לאברהם – "אנא זכור אב"; השלישית במילות קבע המתייחסות ליצחק – "אנא זכור בן יחיד";³⁵ הרביעית במילות קבע המתייחסות ליעקב – "אנא זכור תם";³⁶ והחמישית ב"אנא" לבד, ואחריה כינוי לקב"ה. המהלך המתקבל אפוא על הדעת הוא שהגאון הכיר את סדרת הושענותיו של ר' שלמה סולימן, ובבואו להעמיד סדרת הושענות משלו השתדל להקנות לה תבניות מוצקות, אחידות וסדורות יותר מן התבנית הרופסת קמעא של המקור שניצב לפניו. בין כך ובין כך, הקטעים הדומים בפיוטי ההושענא של ר' שלמה סולימן ושל הגאון שבים ומאשרים את ידיעותינו על הזיקה ההדוקה שקיימת בין יצירותיהם הפייטניות של שני המשוררים, ומחזקים את הערכתנו כי רבים מפיוטיו של רב סעדיה גאון נוצרו מתוך התייחסות מבקרת לפייטנותו של ר' שלמה סולימן.

להלן מוהדרות ההושענות המיוחסות לר' שלמה סולימן, בליווי חילופי נוסחות מכתבי היד שבהם מועתקות ההושענות וביאור נרחב.

הושענות ליום ראשון

1. הושענא ללמנגארי (!) ליום ראשון

הוֹשֵׁעַ נָא <	אַחֲרִית מִגִּיד מִרְאשִׁית
בְּיוֹם הָרֵאשׁוֹן	בְּרֵא בְּרֵאשִׁית
	גָּאֹל אוֹם תְּבוּאֹת רֵאשִׁית

מקור: כ"י סנקט-פטרסבורג, אוסף פירקוביץ' FI II A 192.6 (כ"י ג).

1. אחרית מגיד מראשית: כינוי לקב"ה, על פי ישעיהו מ"ו, י: "מגיד מראשית אחרית". 2. ברא בראשית: על פי בראשית א', א. 3. אום תבואת ראשית: כינוי לישראל, על פי ירמיהו ב', ג.

35. לעתים: "אנא זכור בן נעקד" או "אנא זכור בן".

36. בחמש מבין שבע ההושענות שבסדרה. בשתיים הראשונות: "אנא זכור" בלבד.

קניתה קדם מראשית		
5	הושׁ <ע נא> ביום הראשון	דגליך מטיבי רחישׁה הילולך להרחישׁה והר הגדול להרעישׁה והוציא את האבן הראשׁה
10	הושׁ <ע נא> ביום הראשון	זכים עליך נשענים חוקרים ומשננים טוב שלם להם את השנים כנמתה על יד הנביאים הראשנים
15	הושׁ <ע נא> ביום הראשון	ידידים מנשאׁיך לראשׁ כבודך לדרושׁ לחקור ולשאול ולדרושׁ נכון יהיה הר בית יי בראשׁ
20	הושׁ <ע נא> ביום הראשון	מפרך להחפישנו נעמך בדרשׁינו שאנו והעלנו מטיט רפשינו כבודנו ומרים ראשינו

4. קניתה קדם: אשר קנית קדם. על פי תהילים ע"ד, ב. קדם מראשית: לצירוף ראה ישעיהו מ"ו, י.
5. דגליך: כינוי לישראל שחנו במדבר איש על דגלו. מטיבי רחישׁה: המטיבים להתפלל.
6. להרחישׁה: לבטא בשפתיים. 7. והר הגדול: כינוי למלך המשיח, על פי זכריה ד', ז ומדרשו
בתנחומא (בובר) תולדות כ, ע ע"א. להרעישׁה: לזעזעו כדי שיבוא ויגאל את ישראל. או: לגרום לכך
שיזעזע עולם בהתגלותו. ראה חגי ב', כא: "אמר אל זרובבל פחת יהודה לאמר אני מרעיש את השמים
ואת הארץ". אפשר גם ש"הר הגדול" הוא כינוי להר הבית, והרעש המדובר הוא הרעש שיהיה בעת
הגאולה על פי זכריה י"ד, ד-ה. 8. והוציא וכו': זכריה ד', ז. 9. זכים: כינוי לישראל. 10. חוקרים:
מעיינים בתורה. 11. טוב: כינוי לקב"ה. שלם להם את השנים: על פי יואל ב', כה: "ושלמתי לכם את
השנים אשר אכל הארבה" וכו'. 12. כנמתה וכו': כפי שהודעת על פי נביאיך. 13. ידידים: כינוי
לישראל. מנשאׁיך לראשׁ: המעמידים אותך בראשׁם. ללשון ראה דה"א כ"ט, יא. 14. לדרושׁ: להגות
או להתפלל. 15. לחקור ולשאול ולדרושׁ: הלשון על פי דברים י"ג, טו, וכוונתה: לעיין ולהתחנן על
אודות מועד הגאולה הנזכרת בטור הבא. 16. נכון וכו': על פי ישעיהו ב', ב. 17. מפרך: משעבודנו.
להחפישנו: להוציאנו לחופשי. 18. נעמך: נעימותך. בדרשׁינו: בבקשנו בתפלתנו. 19. מטיט
רפשינו: סמיכות נרדפים. הצירוף על פי ישעיהו נ"ז, כ. כינוי לצרות האומה. 20. כבודנו ומרים
ראשינו: כינוי לקב"ה, על פי תהילים ג', ד.

פיוטי ההושענא של ר' שלמה סולימן אלסנג'ארי ויחסם לפיוטי ההושענא של רב סעדיה גאון

הוֹשֵׁעַ נָא < עִם עוֹז נוֹתָנִים בְּרַחֲשָׁם

בִּי >וֹם < הָרָאשׁוֹן > פְּרִי עֵץ בְּדִרְשָׁם

צִהְלָם בְּבֵית מִקְדָּשָׁם

וְשִׁמְחַת עוֹלָם עַל רֹאשָׁם

25 הוֹשֵׁעַ נָא < קִהְלֶךְ וְקִבְצָם מִכָּל לְשׁוֹנוֹת

בִּי >וֹם < הָרָאשׁוֹן > רִגְלָם לְשׁוֹנוֹת

שׁוֹב תוֹשִׁיבָם בְּמִנוּחוֹת שְׁאֲנָנוֹת

כִּי נִשְׁכָּחוּ הַצָּרוֹת הָרָאשׁוֹנוֹת

21. עִם וכו': כינוי לישראל. עוז: פאר או תוקף. עוז נותנים: ראה תהילים ס"ח, לה. ברחשם: בתפילתם. 22. פרי עץ: אתרוג, והכוונה לכל ארבעת המינים. ראה ויקרא כ"ג, מ. בדרשם: בחפשמ לצורך קיום המצווה. 23. צהלם: שמחם. 24. ושמחת וכו': ישעיהו ל"ה, י; שם נ"א, יא. 25. מכל לשונות: על פי זכריה ח', כג. 26. רגלם לשונות: לחדש שנית את חגיגת רגליהם. 27. תושבם במנוחות שאננות: על פי ישעיהו ל"ב, יח. 28. כי וכו': על פי ישעיהו ס"ה, טז.

2. הוֹשֵׁעַ נָא

הוֹשֵׁעַ נָא <

סוֹכַת מְרוֹם מְרֹאשׁוֹן

לְסִכּוֹת בָּה עִם נְצוּרֵי כְּאִישׁוֹן

הָבֵא יִשְׁעֶךָ לְצִיּוֹן רֹאשׁוֹן

וְהוֹשִׁיעֵנוּ בְּלִקְיַחַת יוֹם רֹאשׁוֹן

5 הוֹשֵׁעַ נָא <

וּדְלָנוּ מִטֵּיט רִפְשׁוֹן

חִידוּתֶיךָ נִבְיַע בְּפֶה וּבְלָשׁוֹן

כְּמַבּוּעֵי גִיחוֹן וּפִישׁוֹן

וְהוֹשִׁיעֵנוּ > בְּלִקְיַחַת יוֹם רֹאשׁוֹן

מקור: כ"י סנקט-פטרסבורג, אוסף פירקוביץ' FI II A 192.6 (כ"י ג).

1. סוכת מרום מראשון: כינוי לבית המקדש, על פי ירמיהו י"ז, יב. 2. לסכות בה: כמו: לספך בה, להגן בה. עם נצורי כאישון: כינוי לישראל, על פי דברים ל"ב, י. 3. לציון ראשון: נראה שהוא כינוי למלך המשיח, על פי ישעיהו מ"א, כז ומדרשו בוויקרא רבה פרשה ל, מהד' מרגליות עמ' תשיד. 4. בלקיחת יום ראשון: בזכות לקיחת ארבעת המינים ביום הראשון של החג. ראה ויקרא כ"ג, מ. 5. מטיט רפשוון: סמיכות נרדפים. הצירוף על פי ישעיהו נ"ז, כ. 6. חידותיך: פלאיך, ואפשר גם שהוא כינוי לתורה. 7. כמבועי גיחון ופישון: בשפע רב כנביעת מימיהם של נהרות אלו.

הוֹשׁ <ע נָא>	לְקוֹחִים כְּבָרָאוֹן וּרְצִינוּ כְּקָרְבֵּן נַחֲשׁוֹן שֶׁהָקָרִיב לָךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן וְהוֹשׁ <יַעֲנוּ> בְּלֶקְיַחַת יוֹם רָא <שׁוֹן>	10
הוֹשׁ <ע נָא>	מַעֲבִיר רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן הַעֲבִיר אֲדָמוֹנִי שִׁיָּצָא רִאשׁוֹן כְּסִיסְרָא כְּיָבִין בְּנַחַל קִישׁוֹן וְהוֹשׁ <יַעֲנוּ> בְּלֶקְיַחַת יוֹם רָא <שׁוֹן>	15
הוֹשׁ <ע נָא>	נִידוּחִינוּ וְהוֹצִיאָם לְחַפְשׁוֹן כְּעַל יָד גְּדֵעוֹן וְשִׁמְשׁוֹן וְנַחֲוֹג חֲגִינוּ בְּבֵית רַחֲשׁוֹן וְהוֹשׁ <יַעֲנוּ> בְּלֶקְיַחַת יוֹם רָא <שׁוֹן>	20

9. לקוחים: כינוי לישראל. כבראשון: כפי שגאלתם לראשונה ממצרים. 10. כקרבן נחשון: ראה במדבר ז', יב ואילך. 13. מעביר ראשון ראשון: כינוי לקב"ה על פי ראש השנה יז ע"א: "בית הלל אומרים: ורב חסד, מטה כלפי חסד. היכי עבד? ... תנא דבי רבי ישמעאל: מעביר ראשון ראשון, וכן היא המדה". 14. העביר: כלה מן העולם. אדמוני: כינוי לעשו, על שם בראשית כ"ה, כה. שיצא ראשון: על פי בראשית שם. 15. כסיסרא וכו': על פי תהילים פ"ג, י. 17. נידוחינו: גלויותינו. לחפשו: לחופשי. 18. גדעון ושמשון: שהושיעו את ישראל בעת צרתם. 19. בבית רחשון: בית תפילותינו, כינוי למקדש.

הושענא ליום שלישי

3.

[....] כְּהִלְכוּ מְקוֹם חֲזוֹ שְׁלִישִׁי
מִרְחוֹק בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי
זָרַע מִבְּנֵי רְצִיטָה מִטָּה שְׁלִישִׁי

מקור: כ"י בירמינגהם, ספריית סלי אוק קולג', אוסף מיטווד 15 (כ"י מ).

1. כהלכו: נושאי הטור הם אברהם ויצחק ההולכים למקום העקדה. חז: ראה. ישישי: כנראה כינוי לאברהם, אף שמסתבר שהמחרוזת עסקה ביצחק. ראה בראשית כ"ב, ד. 2. מרחוק: על פי בראשית שם. 3. זרע וכו': כינוי ליעקב שהשלישי בבניו נבחר לשרת במשכן ובמקדש. מטה שלישי: כינוי ללוי, השלישי מבני יעקב.

- 5 חרד וצוה הולכים שני ושלישי
טהור ככרח ונגב לב מבלישי
ויוגד ללכן ביום השלישי
יונתך בשר עוזך לבשי
כבודי ומרים ראשי
לבוש עוז כהלכת עם רועי ואישי
10 בהיות בוקר ביום השלישי
מאדומי והגרי ומכף כושי
נפשע ובנו אויב אל ישיא
שיחינו יהי רצוי פחי[נו] [שלישי]
שהקריב אליאב ביום השלישי
15 עתירתי רצה פשירי מושי
פרים עשתי עשור כמו בהגישי
צור להקריב בנה בית שלישי
ולחוג כנאמך ביום השלישי
קרבן רצוי שיתיה רחשי
20 רוקח קטרת צקון לחשי

4. חרד: מפני עשו. וצוה וכו': ראה שם ל"ב, כ. הולכים: ההולכים להביא מנחה לעשו. 5. טהור: כינוי ליעקב. ככרח וכו': ראה שם ל"א, כ-כא. מבלישי: כינוי ללבן שבלש וריגל אחרי יעקב. 6. ויוגד וכו': שם ל"א, כב. 7. יונתך: כינוי לכנסת ישראל. עוזך לבשי: על פי ישעיהו נ"ב, א. 8. כבודי וכו': תהילים ג', ד. כינוי לקב"ה. 9. לבוש עוז: ראה ישעיהו נ"א, ט. כהלכת עם: כפי שהלבשת את ישראל במעמד הר סיני. רועי ואישי: פנייה לקב"ה בכינויו. 10. בהיות וכו': שמות י"ט, טז. 11. מאדומי: כינוי למלכויות הנוצרים. והגרי: כינוי למלכויות הישמעאלים. ראה תהילים פ"ג, ז. כושי: מאויבי ישראל. ראה דה"א י"ד, ח ואילך. 12. אויב וכו': על פי תהילים פ"ט, כג. אל ישיא: פירושו המקובל: אל יבוא כנושה לגבות חובו מעמנו, וייתכן לפרשו מלשון שואה ושממה. 13. שיחינו: תפילתנו. כחי[נו] שלישי וכו': כקרבן חנוכת המשכן שהקריב אליאב בן חלון ביום השלישי להבאת קרבנות הנשיאים. ראה במדבר ז', כד. 15. עתירתי: תפילתי. כשירי מושי: כשירי הלוויים המשוורים במקדש. מושי: מבני לוי. ראה שמות ו', יט. 16. פרים עשתי עשר: מניין הפרים שהוקרבו ביום השלישי מימי חג הסוכות. כמו: נראה שצ"ל: 'בו', ביום השלישי. 17. צור: פנייה לקב"ה בכינויו. המשפט השירי נראה כחסר פועל. 18. כנאמך: כדברך. 19. שיתיה רחשי: החשב את תפילתי. 20. רוקח וכו': החשב תפילתי כהקטרת הקטורת. רוקח קטרת: על פי שמות ל', לה. צקון לחשי: תפילתי, תחינתי. הצירוף על פי ישעיהו כ"ו, טז.

שְׁלֹשׁ פְּעָמִים חָג בְּשָׁלְשֵׁי
תְּשַׁעֲנִי וְתַעֲנִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי

21. שלש וכו': כאשר אשלש את רגליי, או: ברגל השלישי, הוא חג הסוכות. ללשון ראה שמות כ"ג, יז ועוד.

הושענות ליום רביעי

4. לְמַעַן אֶב וּבְנִי בָּאוּ אֶרְבָּעָה
בְּתִיבָה לְהִיחָבֵא [...] טְבִיעָה
הָאֵר פָּנֶיךָ וְנִנְשָׁעָה
בְּחִגִּית יָמִים [אַרְבָּעָה]
- 5 [לְמַעַן] גּוֹרֹ קַח וְנַעֲרִי וְחָשׂוּ אֶרְבָּעָה
דְּבָרְךָ [...] הָלֶקֶם וּלְקַבֵּעָה
הָאֵר פָּנֶיךָ וְנִנְשָׁעָה
<בְּחִגִּית יָמִים אֶרְבָּעָה>
- לְ <מַעַן> הָעֶקֶד וּמִתְכַּסֶּה בְּאַרְבָּעָה
וַיַּעֲדָתָהּ לְהַקְשִׁיב לְאֵב בְּךָ שְׁבוּעָה
10 <הָאֵר פָּנֶיךָ וְנִנְשָׁעָה
בְּחִגִּית יָמִים אֶרְבָּעָה>
- לְ <מַעַן> וְךָ מִבְּנֵי בְּכוֹרוֹת אֶרְבָּעָה

מקור: כ"י בירמינגהם, ספריית סלי אוק קולג', אוסף מיטוויך 15 (כ"י מ).

1. אב וכו': כינוי לנח ולשלושת בניו. 2. בתיבה וכו': ראה בראשית ד', ז. [...] טביעה: נראה להשלימו: 'מפני'. 3. האר וכו': ראה תהילים פ', כ. 4. גורו קח: כינוי לאברהם. ראה בראשית כ"ב, ב. גורו: כינוי ליצחק. ונעריו: ראה בראשית כ"ב, ג. 6. ולקבעה: כדי לקבעו זיכרון לדורות. 9. העקוד: כינוי ליצחק. ומתכסה בארבעה: כינוי למלאך שמנע מאברהם לשלוח ידו ביצחק (ראה שם, יא-יב), על שום שהמלאכים היו מכסים פניהם ורגליהם בארבע מכנפיהם (ראה ישעיהו ו', ב). 10. ויעדתה: קבעת. לאב וכו': הלשון קשה, ואפשר שכוונתו לשבועה שנשבע ה' בשמו ("בי נשבעתי") לאברהם בהר המוריה (בראשית כ"ב, טז-יח). 13. וך וכו': כינוי ליעקב שארבעה מבניו היו בכורות לאימהותיהם: ראובן מלאה, יוסף מרחל, דן מבלהה וגד מזלפה. ראה בראשית רבה פרשה ע ז, מהד' תיאודור-אלבק עמ' 804: "אמר לו צא מהן ד' בכורות לד' אימהות".

חֶלֶק לְבַכֵּר אוֹתָם בְּרָעָה >הָאֵר פָּנֶיךָ וְנִשְׁעָה בְּחִגִּית יָמִים אֲרָבָעָה<	15
טָהוּר נָם הַיָּדוֹת אֲרָבָעָה יִהְיוּ לְמַצְרִים אֲכִילָה וְזִרְעָה >הָאֵר פָּנֶיךָ וְנִשְׁעָה בְּחִגִּית יָמִים אֲרָבָעָה<	20
כָּתַב לְיַחֲזִית אֲרָבָעָה לְמַד וְלִימַד בְּאַרְץ לֹא זְרוּעָה >הָאֵר פָּנֶיךָ וְנִשְׁעָה בְּחִגִּית יָמִים אֲרָבָעָה<	ל' >מַעַן<
מְשַׁמֵּשׁ בְּטוֹרִים אֲרָבָעָה נַעֲשֶׂה מִקְנָא לָךְ וְשִׁפְתָיו שׁוֹמְרִים דָּעָה >הָאֵר פָּנֶיךָ וְנִשְׁעָה בְּחִגִּית יָמִים אֲרָבָעָה<	25
שָׁר וּמְרַגְלִים אֲרָבָעָה עֶצֶר מִגִּפָּה וְכָלָה הָרָעָה >הָאֵר פָּנֶיךָ וְנִשְׁעָה בְּחִגִּית יָמִים אֲרָבָעָה<	ל' >מַעַן< 30

26. מִקְנָא לָךְ] נוֹסֵף בְּשׁוּלֵי הַגִּילּוֹן ח.

14. חֶלֶק וכו': ראה שם ל"ב, ח-ט. לבכר: אולי רומז למעשיו של יעקב בעת המפגש עם עשו: "וישם את השפחות ואת ילדיהן ראשנה ואת לאה וילדיה אחרנים ואת רחל ואת יוסף אחרנים" (שם ל"ג, ב). ברעה: בעת חששו מפני רעתו של עשו. 17-18. טהור וכו': כינוי ליוסף. נם: אמר. הידות וכו': ראה שם מ"ז, כד: "והיה בתבואת ונתתם חמישית לפרעה וארבע הידת יהיה לכם לזרע השדה ולאכלכם ולאשר בבתיכם ולאכל לטפכם". 21. כתב וכו': כינוי למשה שכתב ארבעה לוחות: שניים שנשתברו ושניים שנתקיימו. 22. בארץ לא זרועה: במדבר, על פי ירמיהו ב', ב. 25. משמש וכו': כינוי לאהרן הכהן. בטורים ארבעה: בחושן, על שום שמות כ"ח, יז. 26. נעשה מקנא לך: התיבות 'מקנא לך' נוספו בשולי הגיליון, ולכאורה אינן ממין העניין, שהלוא הן מכוונות לפינחס (ראה במדבר כ"ה, י-יג), נושא המחרוזת הבאה. ושפתיו וכו': על שום "כי שפתי כהן ישמרו דעת" (מלאכי ב', ז). 29. שר: כינוי לפינחס הכהן. ומרגלים ארבעה: נראה שכוונתו לכלב וליהושע, שניים מן המרגלים ששלח משה, ולשני המרגלים ששלח יהושע שאף הם היו כשרים. אמנם המדרש זיהה את שני מרגלי יהושע עם כלב ופינחס (ראה במדבר רבה פרשה טז א). 30. עצר וכו': ראה במדבר כ"ה, ח.

פְּקִיד בְּמִשְׁמְרוֹת עֲשָׂרִים וָאַרְבָּעָה	לְ >מֵעַן <
צִוָּה הִלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה	
>הָאֵר פָּנֶיךָ וְנִשְׁשָׁעָה	35
בְּחִגְיַת יָמִים אַרְבָּעָה <	
קִישָׁב מְלָאוּ כַּדִּים אַרְבָּעָה	לְ >מֵעַן <
רָחַשׁ וְנִעְנָה בְּאוֹתָהּ שְׁעָה	
>הָאֵר פָּנֶיךָ וְנִשְׁשָׁעָה	
בְּחִגְיַת יָמִים אַרְבָּעָה <	40
שִׁילּוּם סְפָרִים עֲשָׂרִים וָאַרְבָּעָה	לְ >מֵעַן <

>הָאֵר פָּנֶיךָ וְנִשְׁשָׁעָה	
בְּחִגְיַת יָמִים אַרְבָּעָה <	

33. פקיד וכו': כינוי לדוד. ראה דה"א ט', כב-כג ומדרשו בתוספתא תענית פ"ג ה"ב, מהד' ליברמן
עמ' 336-337. 34. צוה: על הלוויים. הללוהו וכו': תהילים ק"נ, ה. 37. קישב וכו': כינוי לאליהו, על
שום מל"א י"ח, לד. קישב: השמיע. 38. רחש: התפלל. ראה שם, לו-לז. 41. שילום: השלמת. ספרים
וכו': ספרי המקרא.

5.

לְבַסְרָם בְּכִסּוּרוֹת אַרְבַּע
הוֹשִׁיעֵנוּ >בְּחִגְיַת יָמִים אַרְבַּע <

מקור: כ"י קיימברידג', ספריית האוניברסיטה TS H 18.15a (כ"י א).

1. בבסורות ארבע: נראה שהוא על פי ישעיהו נ"ב, ז: "מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום
מבשר טוב משמיע ישועה אמר לציון מלך אלהיך". בפסוק זה ארבע בשורות שישמיע המבשר,
וקרוב שהיה בידי הפייטן מדרש בעניין. ראה עוד בדרשה הבאה (א"א אורבך, 'מדרש גאולה מימי
מסעי-הצלב האחרונים', ארץ ישראל: מחקרים בדיעת הארץ ועתיקותיה י, תשל"א, עמ' 62):
"בארבע בשורות אליהו מבשר להם לישראל: בשלום, בישועה, ובטוב, והחזרת מלכות בית דוד.
בשלום, שנ' משמיע שלום. בישועה, שנאמ' מצמיח ישועה. בטוב, שנאמ' מבשר טוב. בחזרת
מלכות, שנ' אומר לציון מלך אלהיך" (הערת י"י סטל).

פיוטי ההושענא של ר' שלמה סולימן אלסנג'ארי ויחסם לפיוטי ההושענא של רב סעדיה גאון

אָנא	יְקוֹשִׁי בְּאֻמוֹת אַרְבַּע שֶׁהֵן אֻמוֹת אַרְבַּע אֵימָה חֲשָׁכָה גְדוֹלָה נוֹפֶלֶת אַרְבַּע הוֹשִׁיעֵנו <בְּחִגִּית יָמִים אַרְבַּע>	5
אָנא	מְנַעֲנֵי בְּמִינִים אַרְבָּעָה עֲטוּפֵי גְדִילִים אַרְבָּעָה לְעִידוֹן נְהָרוֹת אַרְבָּעָה הוֹשִׁיעֵנו <בְּחִגִּית>? <מִים> אַךְ <בָּעָה>	10
אָנא	נוֹתָנִים הוֹדָאוֹת אַרְבַּע עַל מִידוֹת אַרְבַּע עוֹתֵרִי עֲתִירוֹת אַרְבַּע הוֹשִׁיעֵנו <בְּחִגִּית יָמִים אַרְבַּע>	

3. יקושין וי"ו נוספה מעל לשורה א 7. מנענעין נכתב תחילה מנענעים והמ"ם נמחקה א 9. לעידון
יו"ד וי"ו נוספו מעל לשורה א 10. הו ב י אר[נוסף בין השיטין א.

3-4. יקושי: לכודי. באמות ארבע שהן אומות ארבע: על פי בראשית ט"ו, יב: "והנה אימה חשכה גדולה נפלת עליו" ומדרשו, למשל, במכילתא דרבי ישמעאל מסכתא דבחדש יתרו פרשה ט, מהד' הורוויץ-רבין עמ' 236: "ויהי השמש לבא ותרדמה נפלה על אברם והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו" (בראשית ט"ו, יב). 'אימה' זו מלכות בבל, 'חשכה' זו מלכות מדי, 'גדולה' זו מלכות יון, 'נופלת' זו מלכות רביעית, רומי חייבתא. ויש מחליפין בדבר". 7. מנענעי במינים: כינוי לישראל המנענעים בסוכות את ארבעת המינים. 8. עטופי גדילים ארבעה: כינוי לישראל לובשי הציצית. ראה דברים כ"ב, יב: "גדלים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך אשר תכסה בה". 9. לעידון נהרות ארבעה: והם יזכו להתעדן בגן העדן שבו ארבעה נהרות (בראשית ב', י-יד) בזכות קיום המצוות. 11. נותנים הודאות ארבע: כינוי לישראל, ואולי כוונתו להלכה הידועה: "אמר רב יהודה אמר רב: ארבעה צריכין להודות – יורדי הים, הולכי מדברות, ומי שהיה חולה ונתרפא, ומי שהיה חבוש בבית האסורים, ויצא" (ברכות נד ע"ב). 12. על מידות ארבע: נראה שכוונתו לארבע דרכי החסד הנזכרות של הקב"ה, המציל את בניו בעת סכנה. 13. עתירות ארבע: אולי כוונתו לארבע תפילות שיש בכל אחד מימי סוכות (ערבית, שחרית, מוסף ומנחה).

הושענות ליום חמישי

6.

הושענא

[ל'מען] אַיִן וּמָה יִיחֹדֵךְ לֹא מְמִישָׁה
בְּכָל יוֹם שְׂכִימָה וּרְמִישָׁה
גָּאוֹל תָּמָה לְדוֹרְשֶׁךְ [הַחֲמִישָׁה]
בְּחִגִּית יָמִים חֲמִשָּׁה

5 ל'מען] דֶּלֶק וְחֶלֶק עַל אַרְבָּעָה וְחֲמִשָּׁה
הַמוֹנֵם לְפִי חֶרֶב הֵךְ לְהַחֲלִישָׁה
וְעַד יֵשַׁע עֲדָה חֲלֹשָׁה
בְּחִגִּית יָמִים חֲמִשָּׁה

10 [ל'מען] זָרַע נִקְרָא בֵּן לָנֶם הַתְּשֻׁחִית בְּחֲמִשָּׁה
חֲסִדִּים לְבָטֵל לְגִזְרָה קָשָׁה
טַעֲמִינוּ כְּשִׁי לְתֵת בְּקָשָׁה
וְהוּא שִׁיעֲנוּ בְּחִגִּית יָמִים חֲמִשָּׁה

מקור: כ"י קיימברידג', ספריית ווסטמינסטר קולג' (WMC II 49 (116-117) (כ"י ד); כ"י קיימברידג', ספריית האוניברסיטה TS NS 117.19 (כ"י ה); כ"י ניו יורק, ספריית ביהמ"ל ENA 3456.1 (כ"י ו); כ"י בירמינגהם, ספריית סלי אוק קולג', אוסף מיטווק 15 (כ"י מ).

1. למען] חסר מ / יחודך מ 7. עדה] לאומה מ 10. גזירה ה גזרה מ.

1. אי]ומה: כינוי לכנסת ישראל, על פי שה"ש ו', י: "אימה כנדגלות" ומדרשו. ייחודך לא ממישה: אינה חדלה מלייחד את שם ה' בקריאת שמע. ראה למשל בראשית רבה פרשה כ ז, מהד' תיאודור-אלבק עמ' 191: "אנו מקוים לישועתו שלהקב"ה ומיחדים שמו של הקב"ה שני פעמים בכל יום ואומרים 'שמע ישראל יי אלהינו יי אחד'". 2. שכימה ורמישה: השכם והערב. 3. תמה: כינוי לישראל, על פי שה"ש ו', ט ומדרשו. [החמישה]: ההשלמה מכ"י מ. כפלה פי חמישה, או: התחזקה. 4. בחגיגת ימים חמשה: בחגיגת היום החמישי מימי חג הסוכות. 5. דלק וכו': כינוי לאברהם. ראה בראשית י"ד, יד-טו. וחלק: חילק את האנשים שהשתתפו עמו במרדף. וחמשה: לאו דווקא, שהלא חמשת המלכים כבר הוכו בידי ארבעת המלכים. 6. המונם וכו': ראה שם, טו. המונם: עמיהם של המלכים. להחלישה: והחליש את כוחם. 7. ועד: זמן, קרב. עדה חלשה: כינוי לישראל. 9. זרע וכו': כינוי ליצחק. ראה בראשית כ"א, יב. לנם וכו': כינוי לאברהם, על פי בראשית י"ח, כח. 10. חסדים וכו': כוונתו לבקשתו של אברהם שה' לא ישחית את סדום בזכות חסדיהם של צדיקי העיר. 11. טעמינו: דברינו, תפילותינו. כשי: כקרבן. שי' – כינוי פייטני לקרבן, וראה תהילים ע"ו, יב. לתת בקשה: היעתר לבקשתנו כאילו הקרבנו לפניך קרבן.

פיוטי ההושענא של ר' שלמה סולימן אלסנג'ארי ויחסם לפיוטי ההושענא של רב סעדיה גאון

לְמַעַן <	יָשָׁר נַעֲשׂוּ לוֹ נְסִים חֲמִשָּׁה כְּהֶלֶךְ חֲנָנִיָּה וְעֶבֶד בְּאִשָּׁה לְזָרְעוֹ הַמֵּצָא נוֹשָׂא בְּדְרִישָׁה בְּחִגִּיגַת יָמִים חֲמִשָּׁה	15
לְמַעַן <	מַצִּיג לְפָנַי שָׂר אֲנָשִׁים חֲמִשָּׁה נַחֲנוּ רוּעֵי צֶאֱן הַשְּׁמִיעוּ לְלַחֲשָׁה שְׁשׁוֹן יִשְׁעֶךָ לְנִינִם הַגִּישָׁה וְהוּ <שִׁיעֲנוּ> בְּחִגִּיגַת <יָמִים חֲמִשָּׁה>	20
לְמַעַן <	עָנִיו הוֹרִיד סְפָרִים חֲמִשָּׁה פֶּתֶר וּמָסֵר וְחֹז בְּמוֹרָשָׁה צֶאֱנוּ לְעֶזְרָתָם תְּשׁוּעָתָם חִישָׁה בְּחִגִּיגַת <יָמִים חֲמִשָּׁה>	
לְמַעַן <	קָרְבָן כְּחִינְכוֹ חֲמִשָּׁה רָם כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה חֲמִשָּׁה רִיצוּי שְׁאִירֵיתָם רָצָה כְּהַגְשָׁה בְּחִגִּיגַת <יָמִים חֲמִשָּׁה>	25

22. וחק ו 23. חושה ה 27. שאירתם ה.

13. ישר: כינוי ליעקב. נעשו לו נסים חמשה: ראה תנחומא (בוכר) ויצא ג, עג ע"ב: "ידע יעקב ותלה עיניו להקב"ה, ועשה עמו נסים, ונתן [לו מקלו בידו] [מקלו בירדן] ונקרע הירדן לפניו ועבר". אמנם במקור זה לא מנויים חמישה נסים שנעשו ליעקב בצאתו לחרן, וייתכן שהיה בידי הפייטן מקור שמנה חמישה נסים שנעשו ליעקב בדרכו לחרן. 14. כהלך חננ"ה: ראה בראשית כ"ח, י. [ו]עבד באשה: על פי הושע י"ב, יג. 15. לזרעו: של יעקב. נושא בדרישה: כינוי לקב"ה. אולי כוונתו: המקבל את תפילתם של ישראל, ואולי: נושא עוון בזכות תפילתם של ישראל. ייתכן גם שיש לנקדו: נושא בדרישה, והוא כינוי לישראל המנושאים בזכות דרישתם את ה'. 17. מציג וכו': כינוי ליוסף, על פי בראשית מ"ז, ב. שר: כינוי לפרעה. 18. נחנו וכו': ראה שם, ג. ללחשה: בלחשה, מחמת מוראה של מלכות. 19. ששון ישעך: הצירוף על פי תהילים נ"א, יד. לנינם הגישה: הענק לצאצאיהם של בני יעקב. 21. עניו: כינוי למשה, על פי במדבר י"ב, ג. הוריד: מהר סיני. ספרים חמשה: חמשת חומשי התורה. 22. פתר: פירש. ומסר: את התורה לישראל. וחז: נראה כשיבוש, וגרסת כ"ו: ו'חקך'. במורשה: בתורה. ראה דברים ל"ג, ד. 23. צאנו: של משה. כינוי לישראל. לעזרתם תשועתם חיתה: על פי תהילים ל"ח, כג. 25. כחינכו וכו': שיעורו – למען הללו שהקריבו קרבן חנוכת המזבח ביום החמישי, והוא כינוי לישראל. חמשה: ביום החמישי לחנוכת המזבח. 26. רם: כינוי לקב"ה, ונראה שכוונתו: לפני ה' הוקרבו. כבשים וכו': ראה במדבר ז', לו-מא. 27. ריצוי שאירתם: תפילתם של שארית ישראל. כהגשה: כקרבן.

לְ³⁰ <מַעַן> שְׁפֹטוּ [לְ] שְׁלֹם הַגִּבּוֹר חֲמִישֵׁה
תַּחַת [שָׁה] אַרְבָּעָה וְתַחַת שׁוֹר חֲמִישֵׁה
תָּשׁוּב תִּרְ[חַמִּינוּ] עֲוֹנוֹנוּ לְכוֹכְשָׁה
בְּחִגִּיגַת <יָמִים חֲמִישֵׁה>

31. עוֹנִינוּ ה' / לַכִּבְשָׁה ה'.

29-30. שפוטו וכו': כינוי לישראל, על פי שמות כ"א, לו. 31. תשוב תר[חמינו]: על פי מיכה ז', יט. ההשלמה מכ"ח. עוננו לכובשה: העלם את עוונותינו.

7. הוֹשַׁע נָא בְּיוֹם חֲמִישִׁי
אֲהוּבִים מִחֲמִישֵׁי יוֹם חַג
בּוֹ כִּי הוּא חַג
גָּדוֹל יְהוָה [ע] יתור החג
לְאוֹסְרֵי בַעֲבוֹתֵים חַג
5 הוֹ <שַׁע נָא>
בְּיוֹם חֲמִישִׁי
[ד] רורה מארץ מעוקלת
[הוּגָה] בְּמִקְהֶלֶת
וְעוֹד שְׁקוּלָה לְהִיּוֹת שׁוֹקֶלֶת [ת]
חֲמִשָּׁה [חֲמִשָּׁה] שְׁקָלִים לְגוֹלְגוּלָת

מקור: כ"י קיימברידג', ספריית האוניברסיטה TS H 18.15a (כ"י א); כ"י קיימברידג', ספריית האוניברסיטה TS 10H 4.5 (כ"י ב).

1. יום חסר ב 3. גדול וכו' גשים לרצותך כמנהג ב 4. אוסרי ב 5. הו <שענא> נוסף מעל לשורה א / מעוקלת] וי"ו מעל לשורה א 6. חמישי כי הוא חג נוסף ב 7. נַעַד שְׁקָלָה ב 8. לגלגלת ב.

1. אהובים וכו': כינוי לישראל. מחמשי יום חג: החוגגים את חג הסוכות כבר חמישה ימים. 2. בו: בחג הסוכות. כי הוא חג: נראה שכוונתו – שאף בו מתקיימת חגיגת המועד. 3. [ע]יתור החג: נראה שכוונתו – ההיענות לתפילת ישראל. ואולי כוונתו בפשטות – תפילת החג. ראה גרסת כ"י ב: "גְּשִׁים לְרִצּוֹתֶךָ בְּמִנְהָג". 4. לאוסרי וכו': כינוי לישראל, על פי תהילים קי"ח, כו. 5. [ד]רורה: שיצאה לחופשי; כינוי לישראל. מארץ מעוקלת: מארץ מושחתת ומעוותת; כינוי למצרים. 6. [הוּגָה] במקהלת: ההשלמה מכ"י ב. מזמרת בקהל רב. 7. ועוד שקולה להיות שוקלת: ועוד מעלה יש בישראל, שהם שוקלים חמישה שקלים בפדיון בכורותיהם. 8. חמשת וכו': במדבר ג', מז. הפסוק מדבר בפדיון הבכורות שהיו עודפים במנינם על הלויים.

פירוטי ההושענא של ר' שלמה סולימן אלסנג'ארי ויחסם לפירוטי ההושענא של רב סעדיה גאון

<p>זוהרי בנטיעה [ל]השית חוסן ישעם שית טעים בארצם כמבראשית לקיים ציוי השנה התמישית</p>	<p>[הושע נא] ביום תמישי 10</p>
<p>ידידים עלו חמושים כאחד מחומשים להם חיש כמאז חופשים את האחד אחוז מן החמשים</p>	<p>הו' <שע נא> ביום תמישי 15</p>
<p>מגוי עם המצוין ניצחם יזוין סלה להושיעם משעבוד מדין בחמשת מלכי מדין</p>	<p>הו' <שע נא> ביום תמישי 20</p>
<p>עתידיים להאיר כשמש</p>	<p>הו' <שע נא></p>

9. זוהרי נכתב תחילה זהורי וי"ו נוספה מעל לשורה א זהורי ב 10. חמישי כי הוא חג נוסף ב / חוסן לפניו נכתבה תיבה ונמחקה א 11. טעם / כמו ראשית ב 12. ציווי ב 13. הו' <שענא> נוסף מעל לשורה א 14. חמישי כי הוא חג נוסף ב / כאחד נכתב לפניו מארץ ונמחק א / וחמשים ב 15. חיש וכו' כנאמר למחומשים ב 16. האחוז אחד ב 17. הו' <שענא> נוסף מעל לשורה א / מגוין מתי ב 18. חמישי כי הוא חג נוסף ב / ניצחם וכו' מצוין נצנים מזוין (?) ב 19. מדין וי"ו נוספה מעל לשורה א 20. כמו חמשת ב 21. הו' <שענא> נוסף מעל לשורה א.

9. זוהרי וכו': הנזהרים בדבר זה, והוא כינוי לישראל. בנטיעה [ל]השית: לתת (לקיים) בנטיעה את כל מצוותיה. ראה ויקרא י"ט, כג-כה. 10. חוסן ישעם: הצירוף על פי ישעיהו ל"ג, ו. ישעם: של ישראל. שית: תן. 11. טעים בארצם: על פי ירמיהו ל"ב, מא: "וששתי עליהם להטיב אותם ונטעתיים בארץ הזאת באמת". 12. לקיים ציוי השנה החמישית: ראה ויקרא י"ט, כה וכוונתו: לקיים בנטיעה את כל המצוות האמורות בה עד שנתה החמישית, שאז פריה מותר באכילה. 13. ידידים עלו חמושים: כינוי לישראל, על פי שמות י"ג, יח. 14. כאחד מחומשים: כולם כאחד מזורזים וחגורים כלי מלחמה. 15. להם: לישראל. כמאז: כביציאת מצרים. חופשים: יציאות משעבודים לחירות, ריבוי של חופש. 16. את האחד אחוז מן החמשים: על פי במדבר ל"א, מז. מקרא זה העוסק בחלוקת שלל מדיין מוצג כאן כסמל לחירות העם ולגאולתו. 17. עם המצוין: כינוי לישראל המצוינים מבין האומות. ראה ספרי דברים פיסקא שא, מהד' פינקלשטיין עמ' 319: "ויהי שם לגוי גדול, מלמד שהיו ישראל מצויינים שם". 18. ניצחם: קיומם של ישראל, או: הדרם. יזוין: יחזוק, או: יקושט, ייפפה. 19. סלה: לעד. משעבוד מדין: מן השעבוד שנידונו בו. 20. כחמשת מלכי מדין: על פי במדבר ל"א, ח, וכוונתו: כפי שישראל זכו להתגבר על חמשת מלכי מדיין. 21. עתידיים וכו': כינוי לישראל. השווה: ישעיהו נ"ח, ח; ס', יט.

בְּיוֹם חֲמִישִׁי פְּנִיךָ לְהַתְחַמֵּשׁ
צָבָאָם מִלְפָּנֶיךָ לֹא [תִּמְשׁ]
כִּלְא חִסְרָתָם מִפִּיקוּדֵיהָ [חֲמֵשׁ]
קְנוּיֶיךָ לְחוּס וְלִחְמוֹל הוּ <שֶׁעַ נָא>
רַגְשׁוֹן בְּלִי לְאַמּוֹל בְּיוֹם חֲמֵ <יִשִּׁי>
שִׁינִית תְּאִיר מְנוּחָתָם אֶל מוֹל שִׁינִית תְּאִיר מְנוּחָתָם אֶל מוֹל
חֲמֵשׁ מִיָּמִין וְחֲמֵשׁ מִשְׁמָאל חֲמֵשׁ מִיָּמִין וְחֲמֵשׁ מִשְׁמָאל

22. להתחמש [...] שמש ב 23. לא ב 24. מפקודי החומש ב 25. קנויך ב 26. חמישי כי הוא חג נוסף ב / להאמול ב 27. שני[.]ם ב / מנוחתם נירותם ב.

22. פנִיךָ להתחמש: ההשלמה מכ"י ב. אולי הכוונה: להתחזק מאור פניך. ואפשר שגרסת כ"י ב הייתה: 'פְּנִיךָ [הָאָרֶץ] שְׁמֵשׁ; וראה תהילים קי"ט, קלה. 23. צבאם: של ישראל. לא [תמש]: ההשלמה מכ"י ב. לא תסיר. 24. כלא חסרתם מִפִּיקוּדֵיהָ [חמש]: נראה שכוונתו – כפי שהענקת לישראל תורה על חמשת חומשיה בשלמותה. גרסת כ"י ב: "מִפִּיקוּדֵי הַחוֹמֶשׁ" ונראה שרומז למסופר במדבר ל"א, מט: "וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה עֲבֹדֶיךָ נִשְׂאוּ אֶת רֹאשׁ אֲנָשֵׁי הַמִּלְחָמָה אֲשֶׁר בִּידֵנוּ וְלֹא נִפְקַד מִמֶּנּוּ אִישׁ". "הַחוֹמֶשׁ" אם כן הוא הלוחמים החמושים. 25. קנויך: כינוי לישראל. ראה שמות ט"ו, טז. 26. רַגְשׁוֹן: ההשלמה מכ"י ב. המיית שמחה. בלי לאמול: בלא צער ויגון. 27. מנוחתם: גרסת כ"י ב "נִירוֹתָם" נכונה. אֶל מוֹל: יורד אל הטור הבא. 28. חמש מימין וחמש משמאל: ראה מל"א ז', מט. מדבר בעשר המנורות שבמקדש שלמה.

8. הושענא

אֶת שְׁפָר וְשָׁפֵל וּמִבְדִּיל לְהַדְשִׁיא
בְּרָא [...] לְיוֹמֵי נְרִמְשִׁי
גִּידֵל שְׂרָצִי מִיָּמִי כְנָשִׁי
וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם חֲמִישִׁי

מקור: כ"י קיימברידג', ספריית ווסטמינסטר קולג', WMC II 49 (116-117) (כ"י ד).

2-1. את שפר ושפל: נראה לפרשו – את הבריות המגודלות והשפלות. ומבדיל להדשיא: נראה שבשני הטורים הראשונים סיכם הפייטן את הבריאה בארבעת ימי הבריאה הראשונים: "שפר" הוא האור, "שפל" הוא החושך, "מבדיל" הוא הרקיע (בראשית א', ו), "להדשיא" הוא הצמחים והתיבה החסרה בטור השני היא "מאורות" (הצעת פרופ' שולמית אליצור). ברא: נושא המחרוזת הוא הקב"ה. ליומי ורמשי: לבוקר ולערב. 3. גידל: ברא. שרצי וכו': ראה בראשית א', כ. מימי כנשי: מימי העולם המכונסים. 4. ויהי וכו': בראשית א', כג.

פיוטי ההושענא של ר' שלמה סולימן אלסנג'ארי ויחסם לפיוטי ההושענא של רב סעדיה גאון

- 5 דת פסח לעשות מנוף הקפיש
החג שבעה כמאז ה[..]שי
[....] קדשך תברר נפשי
יום כיום א[..]ם הקמישי
זמן חג שבועות לסיני הגישי
10 חי בברו שמה הרגישי
טעם דבר אחר[.]ת דבר הפגישי
וכיבוד אב ואם דיבור הקמישי
ישתלם שיחי ובקושי ו[..]שי

5. דת פסח לעשות: כרי שאקיים את מצוות הפסח. 6. החג: חג הפסח. 7. תברר: תבחר. 10. חי: כינוי לקב"ה. שמה: חלחלה. ראה שמות כ', יח-יט. 11. טעם וכו': נראה שכוונתו – לימדני את עיקרי תורתו דיבר אחר דיבר. 13. ישתלם: ייענה.

הושענות ליום שישי

9. למען אב הו[ל]יד ששה
בנים כהוסיף ולקח אשה
גאולתינו מהר וחישה
דלינו בחגיגת ימים ששה

מקור: כ"י ניו יורק, ספריית ביהמ"ל ENA 3456.1 (כ"י ו); כ"י קיימברידג', ספריית האוניברסיטה TS NS 117.19 (כ"י ה).

כותרת] ששי ה.

1-2. אב וכו': כינוי לאברהם אבינו שהוליד שישה בנים מקטורה. ראה בראשית כ"ה, א-ב.
3. וחישה: והחש. 4. דלינו: העלה אותנו מתהום צרותינו. בחגיגת וכו': ביום זה, או: בזכות חגיגת חג הסוכות.

5	לְּמַעַן	הָעֵקֶד וּמִכְנִיף שָׁשָׁה וַיַּעֲדָתָהּ שְׁחִיטָה מִנּוּ לְהַמִּישָׁה זָרְעוּ כִּמּוֹ מַעֲבֹדָה קָשָׁה חֲלָץ בְּחִגִּיגַת יָמִים שָׁשָׁה
10	לְּמַעַן	טָפְיוּ הַחֲצָה וְעַל לֹאֵה שָׁשָׁה יָקָא בְּהִיּוֹתוֹ מֵאָח בָּא לְפָגְשָׁה כְּרִיעָה וְהַשְׁתַּחֲוִיָּה שָׁח לָךְ לְדַרְשָׁה לְהוֹשִׁיעֵינוּ בְּחִגִּיגַת יָמִים שָׁשָׁה
15	לְּמַעַן	מִמַּחֲרַת יָמִים שָׁשָׁה נִקְרָא הָרַ כְּכֹסֶהוּ הָעֶנָן שָׁשָׁה סָגַב בִּישָׁעַךְ קוֹרְאִים שָׁשָׁה עֲנִינוּ בְּחִגִּיגַת יָמִים שָׁשָׁה
20	לְּמַעַן	פָּסַע בְּקִדְשׁ וְקָנִים שָׁשָׁה צָהָר גִּירוֹתָם עָרַךְ שָׁשָׁה קוֹרְאִיךָ צָר כָּל בְּשִׁשָׁה רַחֵם בְּחִגִּיגַת יָמִים שָׁשָׁה

6. ויעדת מנו ה 12. [...] ענו ה 18. נירותם ה.

5-6. העקד: כינוי ליצחק. אפשר גם שיש לנקדו: 'הַעֵקֶד'. ומכניף ששה: נראה שכוונתו למלאך שנגלה אל אברהם בעקדת יצחק (ראה בראשית כ"ב, יא-יב), והכינוי על פי ישעיהו ו', ב. אמנם עניינו תמוה, שהלא לא שמענו שישראל מבקשים ישועה למען המלאכים, וקרוב שהנוסח משובש, ויש לגרוס בהמשך: 'ויעד', כלומר, המלאך מנע את שחיטתו של יצחק. 6. ויעדתה: קבעת. מנו: מיצחק. להמישה: להסיר, למנוע. 7. זרעו: ישראל. כמו מעבודה קשה: כשם שישראל חולצו ממצרים, והלשון על פי שמות ו', ט. 9. טפיו וכו': כינוי ליעקב, ראה בראשית ל"ג, א. ועל לאה ששה: ראה שם, ב. 10. ירא וכו': ראה שם ל"ב, ז. בהיותו: נראה יתר. מאח וכו': כינוי לעשו. 11. כריעה וכו': ראה שם ל"ג, ג, ובתרגום המיוחס ליונתן שם: "ואיהו עבר לקמיהון מצלי ובעי רחמין מן קדם יי וגחן על ארעא שבע זמנין", והשווה בראשית רבה פרשה עח ח, מהד' תיאודור-אלבק עמ' 926 (הערת י"י סטל). 13-14. ממחרת וכו': כינוי למשה, על שום שמות כ"ד, טז. 15. סגב בישעך: ללשון ראה תהילים ס"ט, ל. סגב: רומם. קוראים ששה: כינוי לישראל שקראו לקונם בששת ימי החג שעברו. 17. פסע בקדש: כינוי לאהרן שהילך באוהל מועד. 18. צהר: הדליק. ערך ששה: ראה ויקרא כ"ד, ד, וכוונתו לששת הקנים היוצאים מצדי המנורה. ראה שמות כ"ה, לב. 19. קוראיך: כינוי לישראל. צר כל בששה: כינוי לקב"ה שברא עולמו בשישה ימים.

פיוטי ההושענא של ר' שלמה סולימן אלסנג'ארי ויחסם לפיוטי ההושענא של רב סעדיה גאון

לְמַעַן <שְׁבִיטִים שְׁשָׁה וְשָׁשָׁה
שְׁמוֹתֵם עַל אֶבֶן אֶחָת שְׁשָׁה
תוֹלְדוֹתֵם עַל אֶבֶן הַשְּׁנִית שְׁשָׁה
תוֹשִׁיעֵנוּ בְּחִגִּית יָמִים שְׁשָׁה

23. האבן ה.

21. שבטים ששה וששה: שנים עשר השבטים. 22. שמותם וכו': על פי שמות כ"ח, י. 23. תולדותם על אבן השנית ששה: על פי שמות שם: "ואת שמות הששה הנותרים על האבן השנית כתולדתם". בפסוק נאמר "כתולדתם" ומובנו: ייחוסם, אך אפשר שהפייטן עשה שימוש במילה במובן: 'צאצאיהם', וכוונתו: ישראל יזכו אף הם לעתיד להירשם על שתי אבני השהם לשבטיהם.

הושענות ליום שביעי

10. [הושע נא] אָגוּדִים יַחַד לְךָ לְחַכּוֹת
בְּעֶדֶם לְסַכּוֹת
גּוֹמְרֵי הִילּוּלְךָ [אוֹ]תָם לְזַכּוֹת
שְׁבַעַת יָמִים יֵשְׁבוּ בְּסַכּוֹת
5 הוֹשֵׁעַ נָא <הוֹשֵׁעַ נָא>
בְּיוֹם שְׁבִיעִי דּוֹרְשִׁיךָ אוֹרֵי וְיִשְׁעֵי
הַסֶּכֶת לְשׁוּעֵי
ו[...].ם חוֹגְגֵי לְךָ מוֹשִׁיעֵי
מִיּוֹם הָרָאשׁוֹן עַד יוֹם הַשְּׁבִיעִי
הוֹשֵׁעַ נָא <הוֹשֵׁעַ נָא>
זְרוּיִם בֵּין הָעַמִּים

מקור: כ"י פריס, אוסף מוצרי MC IV 392 (כ"י ז); כ"י ניו יורק, ספריית ביהמ"ל MS 4529, דף תקמח ע"ב - תקמט ע"ב (כ"י ל).

1. להכות ל / השביעי ל / לסכות] לאחריו נוסף הו' ל 3. גומרי] לפניו נוסף הוש' ל / גומרים הלולך ל 4. בסכות] לאחריו נוסף הו' ל 5. דורשיך] דגול ל 6. לשועי] לאחריו נוסף הוש' ל 7. ו[...]] לפניו נוסף הו' ל / לחוגג ל 8. השביעי] לאחריו נוסף הו' ל 9. זרויים ל.

1. [הושע נא]: ההשלמות מכ"י ל. אגודים וכו': כינוי לישראל. אגודים: מכונסים. 2. לסכות: לגונן. 3. גומרי הלולך: כינוי לישראל הגומרים את ההלל בכל אחד מימי החג. 4. שבעת וכו': על פי ויקרא כ"ג, מב. 5. דורשיך: כינוי לישראל. אורי וישעי: כינוי לקב"ה, על פי תהילים כ"ז, א. 7. מושיעי: פנייה לקב"ה בכינויו. 8. מיום וכו': שמות י"ב, טו, והפסוק עוסק בחג הפסח. 9. זרויים וכו': כינוי לישראל.

10	בְּיוֹם שָׁבַע יַעֲיִי <	חָגָם לַךְ מְשַׁלְיִמִים טוֹעֲמִים אַרְבַּע מִצּוֹת בְּנִעֲמִים יַעֲשׂוּ חַג שְׁבַעַת יָמִים
15	הוֹשֵׁעַ נָא < בְּיוֹם שְׁבִיעִי	יַחוּסִי שְׁבֻטָם שְׁנִים עָשָׂר כְּהַשְׁלִימָם בְּ[מ]וֹסֵר לְחִנוּכַת הַמִּזְבֵּחַ וּלְחַג [הַזֶּה אֶסֶר] שְׁבַעָה וְשְׁבַעָה אַרְבַּעָה עָשָׂר
20	[הוֹשֵׁעַ נָא בְּיוֹם שְׁבִיעִי	מְקִימִי שְׁלֹשׁ רְגָלִים נִקְבְּצוּ לְהַשְׁלִים] סִידוֹר חַג רֵאשׁוֹן כְּיָצְאוּ גְאוּלִּים שְׁבַעַת יָמִים מִצּוֹת אוֹכְלִים
25	הוֹשֵׁעַ נָא < בְּיוֹם שְׁבִיעִי <	עִם מְקוּמִים לַךְ לְ[י]שׁוּעוֹת פִּילוּלָם לְשַׁעוֹת צִהָלָם בְּמִתֵּן דָּת שַׁעֲשׁוּעוֹת בְּתַכְלִית שְׁבַעָה שְׁבוּעוֹת קְבוּצִים תַּחַת סוּכָה

10. שב[חסר ל / לך] חסר ל / משלימים[לאחריו נוסף הו' ל 11. טועמים] לפניו נוסף הו' ל / טוענים ל 12. ימים[לאחריו נוסף הו' ל 13. ייחוסים שבטים ל 14. כהשלימן ל / ב[מו]סר] לאחריו נוסף הו' ל 15. לחנוכת[לפניו נוסף הו' ל 16. שבעת ימים ושבעת ימים ל / עשר] לאחריו נוסף הו' ל 17. שלוש ל 18. ביו[ם שביעי] ביישוב ל / להשלים[לאחריו נוסף הו' ל 19. סידור] לפניו נוסף הו' ל / סדור ל / יצאו ל 20. אוכלים[לאחריו נוסף הו' ל 21. לך] חסר ל 23. דת[נוסף מעל לשורה ז חסר ל 24. בתכלית] בשלם ספירות ל / שבועות[לאחריו נוסף הו' ל.

10. משלימים: לפי שביום השביעי מסתיים חג הסוכות. 11. טועמים: מקיימים (ו'טעם' מובנו מצווה), ויותר נראית גרסת כ"י ל: "טוֹעֲמִים", היינו, נושאים. ארבע מצות: נראה שכוונתו לארבעת המינים. 12. יעשו וכו': על פי נחמיה ח', יח. 13. יחוסים וכו': כינוי לישראל. 14. ב[מו]סר: כמצווה עליהם. 15. לחנוכת המזבח: מדבר בחנוכת מקדש שלמה. ראה מל"א ח'. ולחג [הזה אסר]: על פי תהילים קי"ח, כו, וכוונתו: שלמה המלך הוסיף על ימי חגיגת המקדש שבעה ימים שהיו בגדר 'אסרו חג'. 16. שבעה וכו': על פי מל"א ח', סה. 17. שלש רגלים: שמות כ"ג, יד. 19. חג ראשון: חג הפסח. 21. עם וכו': כינוי לישראל. 22. פילולם: תפילתם. 23. דת שַׁעֲשׁוּעוֹת: כינוי לתורה. 24. בתכלית: בקץ. שבעה שבועות: הנמנים מפסח ועד חג השבועות. ראה דברים ט"ז, ט. 25. קבוצים וכו': כינוי לישראל.

פיוטי ההושענא של ר' שלמה סולימן אלסנג'ארי ויחסם לפיוטי ההושענא של רב סעדיה גאון

בְּיוֹם שְׁבִיעִי [רְצִים] לְנִסְכָּה
שִׁלּוֹם [.] כַּה פְּהֶשְׁלִימָם בְּ[נִיסוֹ] כַּה
שְׁבַעַת יָמִים [..] בּו בְּ[...]

27. שלום תכלית ל / כהשלימן ל 28. שבעת וכו' לפנינו נוסף חונים ל / [...]בו] חסר ל / [...]בו]...
לאחריו נוסף הוש ל.

27. כהשלימם ב[ניסו]כה: כשם שהשלימו ביום השביעי את מצוות ניסוך המים. 28. [...]בו]...
אולי יש להשלים: 'ישבו בפסח'.

11. [הוֹשׁ > ע נָא] סוּפְרִי יָמִי בְּרֵאשִׁית שְׁבַעַה
לְנוּחַ בְּיוֹם תְּכָלִית שְׁבַעַה
וּלְקַדְשִׁיהוּ מְכָל שְׁבַעַה
וְהוֹשִׁיעֵנוּ בְּחַג יָמֵי שְׁבַעַה
5 הוֹשׁ > ע נָא וְטַהַר מְטַהְרֵי שְׁבַעַה שְׁבַעַה
בְּנֵי הָעִיד בְּכַבְשִׁים שְׁבַעַה
עַל בָּאָר קְרוּאָה שְׁבַעַה
וְהוֹשׁ > יַעֲנוּ > בְּחַג יָמֵי שְׁבַעַה
הוֹשׁ > ע נָא לְמַעַן בּוֹשֵׁר [בוֹ] לְנִסִּים שְׁבַעַה

מקור: כ"י פריס, אוסף מוצרי MC IV 392 (כ"י ז); כ"י קיימברידג', ספריית האוניברסיטה TS H 18.15a (כ"י א); כ"י קיימברידג', ספריית האוניברסיטה TS AS 118.21 (כ"י נ).

3. מכלל התיבה נרשמה בשולי הגיליון אחר נקב בדף ז 5. הושן א א / וטהיר א / ושבעה א 6. היעיד
א 7. קרואה אשר קרא א 9. הושן א א / בוסר א / לניסין א.

1. סופרי וכו': כינוי לישראל המונים את ימי השבוע עד ליום השבת. 2. תכלית שבעה: קץ ימי
השבוע. 5. מטהרי וכו': כינוי לישראל. שבעה שבעה: אולי כוונתו לכמה סוגי טומאות שהטמא בהן
נטהר רק אחר שבעה ימי טהרה. 6. בני וכו': כינוי לישראל. העיד בכבשים שבעה: כינוי לאברהם, על
פי בראשית כ"א, כח-לא. 7. על באר קרואה שבעה: אמנם רומז לאברהם, אך קריאת השם 'שבע'
לבאר הייתה דווקא על ידי יצחק (בראשית כ"ו, לג). עם זאת, רק אברהם העמיד שבעה כבשים
בהקשר לבאר וראה בהם עדות. 9. בוסר: נושא הטור הוא אברהם. [בו]: בהולדת יצחק. לניסים
שבעה: לניסיונו השביעי. ראה פרקי דרבי אליעזר כח, מהד' רד"ל סג ע"ב: "נסיון השביעי... אמר לו
כך לא יספר זרעך מרב". ראה גם בדברי הפייטן בסדר עולם 'שבעה דברים קדומים': "ושביעית בְּזַרְע
הַבְּטָחָתוֹ / פִּי מִחֲלָצוֹ יוֹרֵשׁ אוֹתוֹ" (לעיל, הערה 11, ב, עמ' 108, טורים 398-399).

וְנִקְבְּעָה תַּחֲיִיתוֹ בַּחוּת[מִי]ם [שְׁבַעַה]	10
[וְזָכְרִים הִילּוּלָךְ כָּל שְׁבַעַה	
וְהוֹשִׁיעֵנוּ בְּחַג יְמֵי שְׁבַעַה]	
וְלִדְי הַשְּׁתַּחֲוָה [פְּעָמִים שְׁבַעַה]	הוֹשׁ <ע נָא>
וְהוֹשַׁעְתָּ מָרוֹם מְמוֹרוֹ[מִי]ם שְׁבַעַה	
מֵאֶח בְּלָבוֹ תוֹעֲבוֹת שְׁבַעַה	15
וְהוֹשִׁיעֵנוּ בְּחַג יְמֵי שְׁבַעַה	
מְשׁוּעֵי בְּיוֹם שְׁבַעַה]	<אָ נָא>
כְּהוֹשַׁעְתָּה עַל יַד רוּעָה נֶאֱמָן מְרוּעִים שְׁבַעַה	
[וְקִרְאָתָהּ לֹא בְּיוֹם הַשָּׁבַת] עֵי מְמוֹרוֹמִים שְׁבַעַה	
וְהוֹשִׁיעֵנוּ בְּחַג יְמֵי שְׁבַעַה	20
נוֹתְנֵי שְׁוֹעָה בְּיוֹם שְׁבַעַה	<אָ נָא>

10. נקבעה א / ברכת תחייתו נוסף מעל לשורה א 11. [וְזָכְרִים הִילּוּלָךְ כָּל] הנזכרים הילולים ימי א
 13. הוֹשׁ] א א / השתחוו לך א 14. ממרו[...].ם] רקיעים א 15. והושעתו מאח נוסף א 17. משוועי
 נכתב תחילה מושיעי ותוקן מעל לשורה א 18. ידי א / רועה] חסר א / מרועים] שהוא מרו[...].ם] א
 20. ימי] [...]ם] נ 21. א] לאחריו נרשם למען ונמחק א / שוועה] שבח נ ביום שבעה] תיקון מעל
 לשורה א ביום] כל נ.

10. וְנִקְבְּעָה תַּחֲיִיתוֹ וכו': תחייתו של יצחק אחר העקדה. ראה פרקי דרבי אליעזר לא, מהד' רד"ל עא
 ע"ב: "ועמד [יצחק] על רגליו וידע יצחק תחיית המתים מן התורה שכל המתים עתידין להחיות.
 באותה השעה פתח ואמר בא"י מחיה המתים". בחות[מִי]ם [שְׁבַעַה]: בין שבע חתימות הברכות
 בשבתות ובימים טובים. 11. [וְזָכְרִים וכו': כינוי לישראל הקוראים את ההלל בשבעת ימי סוכות.
 13. ילדי וכו': כינוי לישראל. השתחוה [פְּעָמִים שְׁבַעַה]: כינוי ליעקב שהשתחוה "שבע פעמים עד
 גשתו עד אחיו" (בראשית ל"ג, ג). 14. מרום: כינוי לקב"ה, על שום ישעיהו נ"ז, טו. ממרו[מִי]ם
 שבעה: ראה חגיגה יב ע"ב. 15. מאח בלבו תועבות שבעה: כינוי לעשו, על פי משלי כ"ו, כה
 ומדרשו, למשל, בתנחומא (בובר) תולדות ח, סה ע"ב. 17. משוועי וכו': כינוי לישראל. הטור על פי
 כ"י א. 18. רועה נאמן: כינוי למשה, על שום במדבר י"ב, ז. מרועים שבעה: על פי מיכה ה', ד
 ומדרשו בשיר השירים רבה פרשה ח ג: "ואלו הן שבעה רועים, דוד באמצע, אדם שת מתושלח
 מימינו, אברהם ויעקב ומשה שמאלו". ולגרסת כ"י א "שהוא מְרוּמָם שְׁבַעַה". ראה פסיקתא רבתי
 מתן תורה פ"כ, מהד' איש שלום צח ע"א: "מיד כשעלה משה למרום פתח הקב"ה שבעה רקיעים".
 19. וקראתה לֹא בְּיוֹם הַשָּׁבַת] עי: על פי שמות כ"ד, טז: "ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן".
 מכאן ואילך על פי כ"י א. 21. נותני שוועה: כינוי לישראל. ביום שבעה: ביום הושענא רבה, השביעי
 לימי סוכות.

פיוטי ההושענא של ר' שלמה סולימן אלסנג'ארי ויחסם לפיוטי ההושענא של רב סעדיה גאון

[ע]ל יד מופרש ללשכה ימים שבועה
מילא את ידיו ימים שבועה
והושיענו בַּחג ימי שבועה

23. את] נוסף מעל לשורה א 24. בחגיגת נ.

22. [ע]ל יד וכו': באמצעות תפילתו של הכוהן הגדול, שאף הוא היה מתפלל ביום הכיפורים על גשמי השנה. ראה ויקרא רבה פרשה כ ד, מהד' מרגליות עמ' תנה. מופרש ללשכה ימים שבועה: כינוי לאהרן הכוהן, על שום יומא פ"א מ"א: "שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישין כהן גדול מביתו ללשכת פלהדרין". 23. מילא את ידיו ימים שבועה: ראה ויקרא ח', לג: "ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים... כי שבעת ימים ימלא את ידכם".

הושענות ללא ייעוד ליום מסוים

12.	אָנָּא אֵל	בּוֹרָא אֶרֶץ וְשָׁמַיִם אָצֵר בְּאוֹצְרוֹתָיו מַיִם שִׁיפְרָתוֹ בְּעֵצִי עֶדֶן מְכַל שׁוֹתֵי מַיִם בְּעִבּוּרוֹ לֹא תִמְנַע מַיִם	הושיענו
5	אָנָּא אֵל	בְּדֹל קָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם בְּדֹל הָיִת מְבַדִּיל בֵּין מַיִם לַמַּיִם לְתִיבָה הִיכְנָסְתוּ מִפְּנֵי מִבּוּל מַיִם וּבְעִבּוּרוֹ לֹא תִמְנַע מַיִם	הושיענו
	אָנָּא [אל]	גָּזַר וְאָמַר יְקוֹו הַמַּיִם	

מקור: כ"י קיימברידג', ספריית האוניברסיטה TS H 18.15a (כ"א).

2. מים] מעליו נרשם רוח מרחפת א 4. הושיענו] לאחריו נוסף בכתובה שונה למענו תבנה ציון א 6. מבדיל] נרשם בשולי הגיליון א 9. יקו] נמחק ומעליו נרשם ודלה בכתובה שונה א.

1. בורא ארץ ושמים: ראה בראשית א', א. 2. אצר באוצרותיו מים: ראה תהילים ל"ג, ז: "כִּנֹּס כִּנֹּד מִי הַיָּם נֹתֵן בְּאֹצְרוֹת תְּהוֹמוֹת" ומדרשו לעניין מעשה בראשית בבראשית רבה פרשה ה ו, מהד' תיאודור-אלבק עמ' 35. 3. שיפרתו וכו': כינוי לאדם הראשון. הנעמתו, או ייפיתו. בעצי עדן: בגן עדן. הצירוף על פי יחזקאל ל"א, ט ועוד. מכל שותי מים: בכל סוגי העצים. הצירוף על פי יחזקאל ל"א, יד, ועוד. ואולי הפייטן ביאר "מכל שותי מים" – מכל היצורים הנבראים. 5-6. בדל... למים: על פי בראשית א', ו. בדלו היות מבדיל: ייחדו כדי שיהיה מבדיל. 7. לתיבה היכנסתו: כינוי לנח. מפני מבול מים: על פי בראשית ז', ז. 9. ואמר יקו המים: על פי בראשית א', ט.

10	גִּיבֵּה חֲצִיִּים לְרִקְיעַ הַשָּׁמַיִם	
	מִיָּהָר וְנָם יִרְקַח נָא מַעֲט מַיִם	זְכוֹר
	וּבְעֶבְרוֹ לְאֶת־מְנַעַת מַיִם הוֹשׁ־יַעֲנוּ	
	דָּשָׂא [אֶ]רֶץ מִבְּלֵי מַיִם	אָנָּה אֵל
	דִּי אַרְבַּעִים [שָׁנָה] מִבְּלֵי מַיִם	
15	הִשָּׁב וַיַּחְפֹּד אֶת בְּ[אֲרוֹ]ת מַיִם	זְכוֹר
	בְּעֶבְרוֹ לְאֶת־מְנַעַת מַיִם הוֹשׁ־שִׁיעֲנוּ	
	הַגִּיָּה מְאוּרוֹת בְּרִקְיעַ הַשָּׁמַיִם	אָנָּה אֵל
	הוֹלְכִים וְשׁוֹקְעִים עַד קְצֵה הַמַּיִם	
	-----	---

15. את] נוסף מעל לשורה א 17. הגיה] מעליו נרשם הגיהי א 18. קצה המים] מעליו נרשם חצי מידת מים א.

10. גיבה חציים: הגביה מחצית מן המים. לרקיע השמים: ראה בראשית א', ז. 11. מיהר וכו': כינוי לאברהם. יוקח נא מעט מים: בראשית י"ח, ד. 13. דשא [א]רץ מבלי מים: ראה בראשית ב', ה ומדרשו בחולין ס ע"ב: "מלמד שיצאו דשאים ועמדו על פתח קרקע, עד שבא אדם הראשון ובקש עליהם רחמים, וירדו גשמים וצמחו". 14. די ארבעים [שנה] מבלי מים: נראה שרומז למסופר בבראשית רבה פרשה יג ט מהד' וילנה לג ע"א: "נהר בבבל ושמו תוויי, ולמה קורין אותו תוויי, שהוא חוזר ומשקה אחת למ' שנה, וכך היתה הארץ שותה מתחלה, דכתיב ואד יעלה מן הארץ". 15. השב וכו': כינוי ליצחק. את ב[ארו]ת מים: על פי בראשית כ"ו, יח. 17. הגיה: גרם שיאירו. מאורות ברקיע השמים: בראשית א', יד. 18. הולכים וכו': לכאורה הפייטן מתאר כאן תמונה של שקיעת המאורות במערב, בים התיכון.

הושענא	13.	
לְמַעַן		אֶל שְׂדֵי
		בְּרַכָּה תִּרְיַק עַד בְּלִי דִי
לְמַעַן <		גְּבוּר וְעִזּוּז
		דְּרוֹשׁ נָא עִם בּוּזוּ
לְמַעַן <	5	הַשֵּׁם רְכוּב
		וַעֲשֵׂה בְקֶשֶׁה בְּלֹא עֵיכוּב
לְמַעַן <		זֶה אֱלִי
		חַיֵּשׁ נָא יֵשַׁע לְגַאֲלִי
לְמַעַן <		טָס הוֹדוּ שְׁמַיִם
	10	יְהִי הוֹשִׁיעֵנִי כִּי בָאוּ מָיִם
לְמַעַן <		כְּבִיר נֶאֱדָרִי
		לְעַד אֵל תְּבִישֵׁנִי מִשְׁבְּרִי
לְמַעַן <		מַלְכִי בְּקוֹדֶשׁ
		נוֹרְאוֹת עוֹזֵךְ תַּחֲדָשׁ

מקור: כ"י אוקספורד, ספריית הבודליאנה f. 25 (2717/1), דף 18 ע"א-ע"ב (כ"י ח); כ"י אוקספורד, ספריית הבודליאנה d. 41 (2714/13), דף 64 ע"א-ע"ב (כ"י ט); כ"י אוקספורד, ספריית הבודליאנה e. 71 (2849/21), דף 103 ע"א-ע"ב (כ"י י); כ"י ניו יורק, ספריית ביהמ"ל ENA 2570.13 (כ"י כ). כותרת הושענא ט קוול שלמה זצל כ.

1. למנעך ט 2. ברכה וכו' [בריתך זכור (נא ט) בודאי ט כ / די] לאחריו נוסף הושענא כ 3. גיבור ט י / ועיזוז ט 4. נא [ברחמך כ 5. השם עבים נוסף ט 6. ותעשה ט ותעש כ / בקשתינו כ 8. נא] חסר י / ישע] חסר ט / וגאלי י 10. הושיענו ט תושיענו י 12. תבישני ט תבישני י / מסברי ט 13. בקדש ט י 14. עוזך [ימינך ט עזך י.

2. ברכה וכו': מלאכי ג, י. 3 גבור ועוזו: הצירוף על פי תהילים כ"ד, ח. 4 עם בוזו: הצירוף על פי ישעיהו מ"ב, כב. 5. השם רכוב: נראית גרסת כ"י ט: "השם עבים רכוב", והכינוי על פי תהילים ק"ד, ג. 7. זה אלי: על פי שמות ט"ו, ב. 9. טס וכו': כינוי לקב"ה. הודו שמים: לצירוף ראה חבקוק ג', ג ועוד. 10. הושיעני וכו': תהילים ס"ט, ב. 11. כביר וכו': כינויים לקב"ה. 12. תבישני משברי: על פי תהילים קי"ט, קטז. 13. מלכי בקודש: על פי תהילים ס"ח, כה.

15	לְמַעַן	סוּעֶרָה עֲנִיָּה תִּמְלֹךְ עֲמוּסִיךָ קוֹמְמִיּוֹת תִּהְלֹךְ
	לְמַעַן	פּוֹעֵל כָּל בְּמֵאמֶר צָדִיק נִמְלִיכָךְ בְּזֶמֶר
20	לְמַעַן	קְרוֹב לְקוֹרְאִיו רֵם הוֹפִיעַ עַל עַם יִרְאָיו
	לְמַעַן	שׁוֹכֵן שְׁמֵי קֶדֶם תִּקְנִיתִינוּ תַּחֲדָשׁ כִּימֵי קֶדֶם
		הוֹשׁ <עֲנָא>

15. תמליך י 17. כל חסר ט / באומר ט 18. נרנן ט 19. לכל קוראיו נוסף כ 20. הופע ט / קרוביו ט
22. תוקתינו ט תקותנו י / הוש חסר ט י.

15. סוערה ענייה: כינוי לישראל, על פי ישעיהו נ"ד, יא. תמלך: תמליך על האומות. 16. עמוסיך:
כינוי לישראל, על שום ישעיהו מ"ו, ג. קוממיות תהלך: הצירוף על פי ויקרא כ"ו, יג. תהלך: תגרום
להם ללכת קוממיות, אך אפשר שיש לנקדו: 'תְּהַלֵּךְ', בהפעיל, כמו תוליד. 17. במאמר: נראית גרסת
כ"י ט: "בְּאִמָּר", ההולמת יותר את החריזה. 18. צדיק: כינוי לקב"ה. 19. קרוב לקוראיו: על פי
תהילים קמ"ה, יח. 20. רם: כינוי לקב"ה. עם יריאיו: כינוי לישראל. 21. שוכן וכו': כינוי לקב"ה.
שמי קדם: הצירוף על פי תהילים ס"ח, לד.

תיאור כתבי היד של ההושענות

כ"י א

כ"י קיימברידג', ספריית האוניברסיטה TS H 18.15a: גיליון. מחזיק את סופה
של ההושענא לר' שלמה סולימן ליום רביעי של סוכות והושענא ליום חמישי
'אהובים מחמשי יום חג'. בדף האחר קטע מהושענא ליום הושענא רבה,
והושענא נוספת 'אנא אל בורא ארץ ושמים'. כתב היד גדוש בתיקונים, במחיקות
ובתוספות.

כ"י ב

כ"י קיימברידג', ספריית האוניברסיטה TS 10H 4.5: גיליון ובו הושענות ליום
החמישי של חג הסוכות. ביניהן ההושענא 'הושענא אהובים מחמשי חג'. ניקוד
טברני מלא.

פיוטי ההושענא של ר' שלמה סולימן אלסנג'ארי ויחסם לפיוטי ההושענא של רב סעדיה גאון

כ"ג

כ"י סנקט-פטרסבורג, אוסף פירקוביץ' FI II A 192.6: ארבעה דפים ובהם פיוטי הושענאות ומערכת יוצר ליום הושענא רבה. בין הפיוטים: הושענאות לרבנו סעדיה גאון ('לגאון פיומי') ולר' שלמה סולימן ('ללמנגארי') ליום ראשון של סוכות.

כ"ד

כ"י קיימברידג', ספריית ווסטמינטר קולג' (116-117) WMC II 49: דף ובו פיוטי הושענא: סוף ההושענא ליום רביעי של סוכות, הושענא ליום החמישי המיוחסת מספק לשלמה סולימן – 'איומה ייחודך לא ממישה' וראשית הושענא ליום החמישי – 'את שפר ושפל ומבדיל להדשיא'.

כ"ה

כ"י קיימברידג', ספריית האוניברסיטה TS NS 117.19: גיליון קרוע ומחורר ובו שרידי הושענאות. ביניהן קטע מההושענא 'איומה ייחודך לא ממישה' ושריד מהושענא ליום שישי של סוכות המיוחסת מספק לשלמה סולימן.

כ"ו

כ"י ניו יורק, ספריית ביהמ"ל ENA 3456.1: דף המחזיק פיוטי הושענאות. בראשו מחציתו של פיוט ההושענא ליום חמישי של סוכות המיוחס לר' שלמה סולימן 'איומה ייחודך לא ממישה', ולאחריו מועתק פיוט הושענא ליום שישי המיוחס אף הוא לשלמה סולימן 'למען אב הוליד ששה'. בהמשך מועתקים קטע נוסף מההושענא 'אנא אל אחרון וראשון', וההושענא 'ענה אום עצובת רוח'.

כ"ז

כ"י פריס, אוסף מוצרי MC IV 392: דף המחזיק שני פיוטי הושענא: 'אגודים יחד לך לחכות' ו'סופרי ימי בראשית שבעה' (ארבע מחרוזות ראשונות).

כ"ח

כ"י אוקספורד, ספריית הבודליאנה f. 25 (2717/1), דף 18 ע"א-ע"ב: דף מקונטרס בן 34 דפים המחזיק פיוטי הושענא רבים. ביניהם ההושענא 'למענך אל שדי'.

כ"ט

כ"י אוקספורד, ספריית הבודליאנה d. 41 (2714/13), דף 64 ע"א-ע"ב: דף מגיליון המחזיק פיוטי הושענא, וביניהם 'למענך אל שדי'.

כ"י י

כ"י אוקספורד, ספריית הבודליאנה e. 71 (2849/21), דף 103 ע"א-ע"ב: דף מקונטרס בן 21 דפים המחזיק פיוטי הושענא רבים. ביניהם ההושענא 'למענך אל שדי'.

כ"י כ

כ"י ניו יורק, ספריית ביהמ"ל ENA 2570.13: קרע דף המחזיק פיוטי הושענות. רובו מחזיק קטעים מהושענותיו של הגאון לימים השישי והשביעי של חג הסוכות. בחלקו התחתון של ע"ב שריד קטן מהושענא המיוחסת ל'שלמה' – 'למענך אל שדי'.

כ"י ל

כ"י ניו יורק, ספריית ביהמ"ל MS 4529, דף תקמח ע"ב - תקמט ע"ב: מחזור לראש השנה, ליום הכיפורים ולסוכות כמנהג פרס, מחזיק 561 דפים. הוראות התפילה הן בשפה הפרסית. ההושענא 'הושענא אגודים יחד לך לחכות' מועתקת במחזור בשלמותה, אך ההעתקה אינה מדויקת.

כ"י מ

כ"י בירמינגהם, ספריית סלי אוק קולג', אוסף מיטוויך 15: גיליון קלף המחזיק הושענות לימים השלישי, הרביעי והחמישי (עד טור 19) של חג הסוכות. בדף האחר פסוקים ופיוטים להוצאת ספר תורה ביום שמחת תורה.

כ"י נ

כ"י קיימברידג', ספריית האוניברסיטה TS AS 118.21: קרע דף זעיר מקונטרס הושענות. מחזיק שריד קלוש מסופה של ההושענא 'הושענא סופרי ימי בראשית שבעה'.